

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Katedra Politologie

Bakalářská práce

Ester Hubená

Cenzura jako politický nástroj na obranu republiky

Censorship as a political instrument for defending the republic

Brandýs nad Orlicí 2012

Vedoucí práce: Doc. Vratislav Doubek, PhD.

Ráda bych poděkovala panu docentovi Vratislavu Doubkovi za cenné rady a připomínky k mé práci. Také děkuji svým rodičům za podporu a zájem.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny uvedené zdroje a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia.

V Brandýse nad Orlicí dne 22. července 2012

Ester Hubená

Obsah

1. Úvod	6
2. Tradice československého tiskového práva	10
2.2 Rakousko-uherský tiskový zákon a Ústava 1920.....	10
2.2.1 Kritika tiskového práva.....	12
2.3 Další zákony a novely.....	14
3. Cenzurní praxe	16
3.1 Cenzurní pokyny	16
3.2 Cenzurní úřady	17
4. Česko-jazyčný tisk za první republiky	20
4.1 Tisk státotvorných stran.....	20
4.2 Komunistický tisk.....	21
4.3 Fašistický tisk	21
5. Vývoj státu a cenzury	23
5.1 Cenzurní zásahy ve dvacátých letech	24
5.2 Krize třicátých let	26
5.3 Legislativní proces malého tiskového zákona.....	27
5.4 Dopady malého tiskového zákona.....	29
5.4.1 Rudé právo	30
5.4.2 Fašistické listy	33
6. Vztah tisku a politiky.....	35
6.1 Cenzura v silné demokracii.....	36
6.2 Negativní i pozitivní předpoklady demokratické stability.....	38
6.3 Cenzura v demokracii a v totalitarismu	41
7. Závěr	44
Seznam zdrojů.....	47
Přílohy	Chyba! Záložka není definována. 51

1. Úvod

V bakalářské práci se budu věnovat tématu cenzury v první československé republice. Demokratický stát, který zde trval v letech 1918-1938, měl své limity, trpěl nedostatky a objevovaly se mnohé problémy, které si žádaly nejen pozitivně integrační, ale i represivní opatření. Cenzura byla tudíž chápána jako nástroj na obranu a ochranu demokracie před antidemokratickými proudy.

Dnes, také díky mediálním studiím, chápeme tisk jinak než dříve. Předpokládáme, že jsou média necenzurována, že noviny jsou veřejnou službou a že v demokracii je tisk nezávislý, chápeme ho nepoliticky. To ale může být zdrojem nedorozumění, protože tisk je z podstaty věcí politickou, věcí veřejnou – i když by měl být samozřejmě oddělen od politiky v podobě parlamentu a konkrétních mocenských zájmů. Propojení politiky (v tom širším slova smyslu) a tisku chápu jako věc přirozenou – tisk funguje jako informační médium a do jisté míry také jako kontrola moci.

Historická práce sledující určité časové období je nucena mít jistý nadhled nad problematikou, ale zároveň by měla mít i schopnost se vžít do tehdejší doby. Pokud uvažujeme o cenzuře ve 30. letech 20. století, je nezbytné vnímat ji v jejím dobovém kontextu. Nemůžeme se na cenzuru dívat jen dnešními očima, se současnou optikou, ale měli bychom být schopni nahlédnout její ospravedlnitelnost v jiné době a to, jak byla všeobecně vnímána cenzura (ať už politická, či etická) tehdy. To samé platí o tehdejší politické situaci, unikátním stranickém systému a politické kultuře. Na druhou stranu je zřejmé, že právě téma vztahu prvorepublikové demokracie a cenzury nám dává možnost předmět zhodnotit a podrobit kritice s historickou zkušeností s jiným typem cenzury – v totalitním systému.

Další rovinnou tématu je normativní aspekt problematiky. Cenzuru máme podvědomě spojenou s něčím nesvobodným, spíše totalitním než demokratickým. Cenzura v totalitě či autoritářství je vždy nástrojem, který chrání existující politický režim a funguje jako účinný preventivní prostředek vůči jakýmkoli opozičním silám. Avšak v této práci se nebudu zabývat cenzurou v totalitním státě, ale pokusím se ji popsat jako nástroj v rukách demokratického státu, jakým první československá republika byla. V tomto státě cenzura sloužila demokracii, jako nástroj na ochranu republiky. Musíme si však položit otázku: Nestává se tak z tohoto státu, už jen použitím cenzury jako nástroje, stát nedemokratický? Jaká je únosná míra cenzury v demokracii?

Kdy ještě slouží svému účelu a kdy již jde o zneužití moci? Na tyto otázky se v rámci studia konkrétního kontextu první republiky také pokusím odpovědět.

V hlavní části mé práce se zaměřím na zmapování toho, jak fungovala cenzura za první republiky a v jaké míře se používala, což nám může naznačit mnohé o politice a tisku obecně. Považuji totiž za potřebné sledovat vztah tisku (resp. médií) a demokratického státu, protože právě jejich vzájemné (ne)propojení či zápas nám může ukázat kvalitu jich obou. A právě „zápas“ je možná tím slovem, které vystihuje to, proč je cenzura jako nástroj a zbraň používána. Totální cenzurou bojuje vládnoucí moc proti kritickým názorům a opozičním rozkladným hnutím. Tím ale tisku bere všechny zbraně, které v zápase proti režimu má – možnost vyslovit a propagovat nesouhlasné projevy. Jak ale mají bojovat tyto dvě síly v demokratickém státě? Tam je nutné, aby zápas tisku a státu nebyl bojem na život a na smrt. Aby se jednalo spíše o vyvažování moci. A tak můžeme přemýšlet, zda k tomuto vyvažování nepatří třeba v některých situacích i omezená cenzura.

Existence cenzury za první republiky vycházela v právním ohledu z dob Rakouska-Uherska, konkrétně ze zákona z roku 1862, který obsahoval cenzurní opatření. Svoboda tisku byla v novém státě zaručena ústavou, nicméně platnost rakouských zákonů trvala a k vydání nového tiskového zákona v období první republiky nedošlo. V praxi to nakonec vypadalo tak, že sice nebyla uplatňována předběžná cenzura, nicméně první výtisky byly kontrolovány a buď zabaveny úplně, anebo byly další kusy vytisknuty již bez konfiskovaných článků – tedy s bílými místy. Cenzura byla několikrát zákonně upravována, zejména v letech 1923 (zákon na ochranu republiky), 1924 a 1933.

Cenzura se samozřejmě dotýkala i jiných médií než jenom tisku, občas byly zakazovány i filmy, rozhlasová vysílání či divadelní představení (V+W by mohli vyprávět). V práci se nicméně soustředím na tisk, který měl k politice státu nejbližší, neboť většina politického tisku byla spjata s politickými stranami. Politické strany byly v mnohonárodnostním Československu štěpeny nejen ideologicky, ale i národně. Právě národnostní problémy, zejména s německou menšinou, po vzniku republiky vedly mj. k zachování cenzury, a tak je nejen německý, ale i slovenský a maďarský tisk a jeho cenzura důležitým a materiálově velmi bohatým tématem. Nicméně z důvodu doporučené délky práce jsem se rozhodla hlouběji zaměřit pouze na česko-jazyčný tisk českých politických stran. Toto omezení nám zároveň dává možnost zkoumat cenzuru

bez aspektu národnostních problémů a soustředit se na čistě ideologické a politické příčiny cenzury.

Podoba a míra preventivních a restriktivních opatření závisela na politických rozhodnutích tehdejších vládních a parlamentních představitelů. Pokusím se hledat pojitka mezi vládní mocí a cenzurou v konkrétním případě přijetí tzv. malého tiskového zákona v roce 1933. Budu sledovat, jak se toto politické rozhodnutí projevilo v praxi cenzurních opatřeních a porovnáám míru cenzury v konkrétních periodických tiskovinách v určitém dobovém měřítku.

Třicátá léta byla vypjatou dobou zejména kvůli hospodářské krizi, která byla následována také politickou a sociální krizí. Ohrožení v podobě vzestupu fašistických tendencí ve stranickém systému i v celé společnosti a zejména v jiných evropských státech československá vláda samozřejmě vnímala a snažila se s těmito nástrahami vyrovnat. Proto se budu také zabývat konceptem „silné“ demokracie a vhodností jeho užití v souvislosti s první republikou. Jedním z důležitých prostředků, jak se vláda v krizi hodlala bránit, bylo přijetí tzv. zmocňovacích zákonů v roce 1933, které dávaly významné pravomoci vládě ohledně přijímání zákonných opatření. Ve stejném měsíci byl pak přijat i malý tiskový zákon, tedy skupina zákonů, která upravovala záležitosti ohledně kolportáže tisku a dalších tiskových opatření.

V práci se chci věnovat otázce, jaké byly konkrétní společenské a politické důvody vedoucí k přijetí tohoto zákona a jak ovlivnily cenzurní praxi po jeho nabytí platnosti. Mojí hypotézou je, že došlo k zosřtení cenzury zejména u politického tisku „antisystémových“ stran, tedy (kromě nacistických) hlavně fašistických stran a KSČ. Zmapováním vývoje cenzurních a konfiskačních opatření u konkrétních periodik chci potvrdit toto zosřtení a prokázat či vyvrátit jejich opodstatněnost, tedy analyzovat, zda zosřtená cenzura vedla k výsledkům, kterých chtěli političtí představitelé přijetím zákona dosáhnout.

Téma této práce předpokládá práci s primárními prameny. Budu pracovat s dobovými dokumenty, které jsou uloženy ve fondech Národního archivu (fond Předsednictva ministerské rady, Ministerstva vnitra, Ministerstva spravedlnosti, Policejního ředitelství atd.). Budu čerpat z interních oběžníků těchto orgánů, ze zpráv o konfiskovaném tisku a ze zápisů, protokolů a stenotypických záznamů ze schůzí Poslanecké sněmovny. V Národní knihovně je k dispozici dobový tisk, více se zaměřím na ústřední tisk antisystémových stran, tedy Rudé právo (KSČ) a Fašistické listy (NOF).

Co se týká sekundární literatury, je toto téma zpracováno jen v dílčích částech různých textů a neexistuje žádná odborná kniha zabývající se přímo tímto předmětem. Nicméně v mnoha publikacích najdeme zmínky o prvorepublikové cenzuře (viz seznam literatury). První republika jako období je všeobecně a podrobně popsáno ve velkých historických publikacích, ale téma cenzury se v nich objevuje okrajově spíše při popisu boje proti nacistickým, fašistickým a komunistickým hnutím¹.

Cenzura je pochopitelně více sledovaným předmětem v pracích pojednávajících o jiných obdobích české historie, např. za Rakouska-Uherska, druhé republiky, protektorátu či v komunistickém režimu. V tomto směru je zajímavý článek Jakuba Končelíka *Řízení a kontrola českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava* či katalog Výstavy k dějinám českého tisku a jeho úvod *Dějiny českého novinářství a českých novinářských spolků* od Blodigové, Köpplové a Sekery. Přímo cenzurou za první republiky se věnuje komunistickou ideologií poznamenaný článek Kreče, Malé, Štěpána a Vrbaty *Konfiskační praxe 1918-1938* z r. 1966, který se soustředí zejména na komunistickou stranu a její tisk. Existují také přehledové publikace a učební skripta pro studenty žurnalistiky, například od Beránkové *Přehled dějin české žurnalistiky* z roku 1981, zdůrazňující především cenzuru komunistických tiskovin, nebo nověji od Vladimíra Jílka *Dějiny české žurnalistiky od svého počátku do r. 1945*. Cenný je dobový dokument *Tiskové právo československé* od Jana Hrabánka. V širším okruhu, který se neváže na historické období, ale spíše obecně na cenzuru a demokracii, můžeme zmínit článek G. Capoccia *Defending Democracy: Reactions to Extremism in Inter-War Europe* či knihu *Krize evropské demokracie* od Jana Harny.

---

¹ Klímeček, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české*. 2002.
Kárník, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918-1938)*. 2002.

2. Tradice československého tiskového práva

Cenzura fungující v Československu za první republiky nebyla ničím novým a neznámým. Svoboda tisku v českých zemích předtím nikdy nebyla, až na krátké období kolem roku 1848, kdy se cenzura zrušila. Nicméně již během let 1849-1852 byla znovu zavedena² a noviny byly pod (větším či menším, podle stávající politické a byrokratické situace) státním dohledem. Češi a jejich tisk (taktéž slovenský, německý, maďarský či podkarpatský, zkrátka tisk na pozdějším československém území) byli v monarchii jen jednou z národností a státní orgány se musely samozřejmě ujist'ovat o české loajálnosti ke státu a k režimu. 19. století v Rakousku-Uhersku tedy pro český tisk znamenalo relativní rozkvět a rozšíření novin do společnosti, nicméně zejména politický tisk musel neustále myslet na cenzorovu tužku a nepsat proti monarchii.

Od 60. let 19. století dochází k rozvoji stranického tisku, existují liberální i konzervativní listy, dále u nás existuje dělnický a socialistický tisk. Nejvlivnějším periodikem a základem moderních novin tohoto období jsou Národní listy Julia Grégra. Přelom století znamenal nejen pro tisk další politickou a sociální diferenciaci, která byla utnuta první světovou válkou, kdy došlo k totálnímu podřízení tisku státnímu dozoru a obyvatelstvo se ocitlo pod masivní válečnou propagandou. Vznik samostatného Československa byl proto drtivou většinou novinářů přivítán, vznikaly nové mediální instituce, jako například Česká tisková kancelář, rozhlasová stanice Radiožurnál atd. Přesto měl periodický tisk stále výsadní postavení a vznikla spousta nových celostátních i regionálních novin a časopisů.

Politický tisk byl z velké části stranický, a i když noviny formálně nepatřily straně, z jejího zpravodajství bylo zřejmé, jaké politické názory zastává. Téměř každá strana (zejména velké a vládní strany) měla svůj stranický list. V republice existovalo jen několik nezávislých politických periodik (např. Lidové noviny).³

2.2 Rakousko-uherský tiskový zákon a Ústava 1920

První československá republika se zrodila po porážce Německa (a Rakouska) poměrně rychle, a tak z důvodu plynulého a bezproblémového přechodu k novému

---

² Blodigová, Alexandra, Köpplová, Barbara, Sekera, Martin: *Dějiny českého novinářství a českých novinářských spolků*. 2002, s. 10-11.

³ Tamtéž, s. 11-14.

režimu byly všechny rakouské zákony ponechány v platnosti i v novém státě, ačkoliv byly deklamovány všechny demokratické principy a svobody, obsažené také v Ústavě přijaté 29. února 1920. Za Rakouska-Uherska byl 17. prosince 1862 přijat Zákon o tisku č. 6/1863 ř.z., kterým se zavádí ohlašovací povinnost, ale předběžná cenzura je zrušena, funguje tedy cenzura následná. Tento tiskový zákon definoval nezbytné náležitosti uvedené v tiráži každého periodika a zakládal institut tzv. odpovědného redaktora, který nesl trestněprávní odpovědnost za obsah listu⁴. Zákon je v dalších letech života monarchie několikrát novelizován (mj. prosincovou ústavou z roku 1867), ale jeho podstata, která přináší různé prostředky ke kontrole tisku, se nemění.⁵ Právě tento novelizovaný zákon byl tedy za první republiky v platnosti a tvořil základ právního stavu ohledně tisku. Ústava z roku 1920 nicméně deklaruje: „§ 113 (1) Svoboda tisku, jakož i právo klidně a beze zbraně se shromažďovati a tvořiti spolky jsou zabezpečeny. Jest proto v zásadě nedovoleno podrobovati tisk předběžné cenzuře. ... § 117 (1) Každý může v mezích zákona projevovati mínění slovem, písmem, tiskem, obrazem a pod. (2) Totéž platí o právnických osobách v mezích jejich působnosti. (3) Výkon tohoto práva nesmí nikomu býti na újmu v jeho pracovním nebo zaměstnaneckém poměru.“

Souběžná platnost rakousko-uherských zákonů a Ústavy ještě znejasňovala další formulace v § 113, kde odstavec 3 obsahuje upozornění, že se zákonem může stanovit, jaká jsou omezení tisku a zákaz předběžné cenzury za války nebo tehdy, vypuknou-li uvnitř státu události ohrožující republiku, ústavu nebo veřejný klid a pořádek. A tak poválečná vláda využila toho, že výjimečný stav, vyhlášený roku 1914 vládou Stürgkovou, je i po vzniku republiky stále v platnosti. V oběžníku Presidia zemské správy politické v Praze z 10. března 1919 je pak potvrzeno, že nařízení je dosud v platnosti, i když bylo 28. října 1918 telegrafickým výnosem bývalého rakouského ministerstva zrušeno. Toto zrušení ale neplatí, protože není možné, aby jednotlivé ministerstvo toto nařízení zrušilo a také nelze uznávat opatření bývalé rakouské vlády, která jsou ze dne převratu či den po něm.⁶ „Veřejnost se s tím smířila anebo aspoň nepřemýšlí o tom. Jakékoli opatření naší vlády v tomto ohledu upozornilo by ale veřejnost na to, že dosud máme výjimečný stav, který v Německém Rakousku dle zpráv

⁴ Bednařík, Petr, Jirák, Jan, Köpplová, Barbara: *Dějiny českých médií*. 2011, s. 164.

⁵ Kohout, Martin: *Recepce rakousko-uherského tiskového práva a snahy o jeho novelizaci v období tzv. první republiky*. 2009, s. 111-112.

⁶ Presidium Ministerstva vnitra (dále jen PMV), fond 1075/1, karton: 92, signatura: VII/Norm 1, č. 7101.

novinářských již je zrušen. Jen kdyby i zde vláda stav tento zrušila, byla by veřejnost spokojena; kdyby však na místo stávajícího výjimečného stavu stanovena byla jiná omezení ústavních svobod, potkalo by se to s odporem veřejnosti.⁷ A tak ministr vnitra ve zprávě ministerské radě 22. ledna 1919 dochází k závěru: „Vzdáti se těchto práv v nynější době, nepokládám za vhodné; odvolat ale starý výjimečný stav a nařídit nový, je věc nemožná a vláda dle mého mínění nesmí odium takového opatření bráti na sebe.“⁸

Úprava tisku vycházející jak z rakousko-uherských dosud platných zákonů, tak z nové československé ústavy byla tedy hybridem. Ústava, která stanovovala svobodu slova a tisku byla ale ve skutečnosti konkrétněji vymezena dalšími československými zákony, které „upravovaly“ její podobu, v praxi ji ale spíše omezovaly (jednalo se například o zákony o moci nařizovací a posléze o zákon na ochranu republiky atd.) Tato dvojnásobná situace sice reálně fungovala, nicméně právně byl tento stav slabý.

2.2.1 Kritika tiskového práva

Rozpornost, ale i nejednoznačné hodnocení této právní úpravy ukazují i dva rozdílné komentáře k ústavě v knize *Tiskové právo československé*. Jeden z autorů Albert Milota nepokládá zákony, stanovící pro normální dobu administrativní úpravu tiskových poměrů, za protiústavní. Dle něj je ústava jen všeobecným ustanovením, neurčuje obsah (kromě zákazu předběžné cenzury). „§ 117 pak prohlašuje svobodu projevu mínění (vůbec, tedy i tiskem), ale jen ‚v mezích zákona‘. Kdo tyto meze překročí, stává se trestným.“⁹ Nicméně Jan Hrabánek je jiného názoru a kritizuje zákony, které omezují svobodu tisku. Hrabánek se domnívá, že „nemá býti u nás koncesní systém pro tiskárny, nemá se omezovat kolportáž tiskopisů, které nejsou podle zákona zabaveny, odnímat poštovní a železniční doprava, neměla by býti oznamovací povinnost úmyslu vydávati periodický tiskopis, ani by neměly býti zastavovány časopisy, jenom proto, že by mohly něco trestného obsahovat.“ A na závěr dodává, že „zmíněná ustanovení, vpředu uvedená, jsou protiústavní.“¹⁰ Hrabánek dokonce podal podnět k návrhu na přezkoumání zákonů z roku 1933, tedy tzv. malý tiskový zákon, které ještě

⁷ PMV, fond 1075/1, karton: 92, signatura: VII/Norm 1, č. 113/N.

⁸ PMV, fond 1075/1, karton: 92, signatura: VII/Norm 1, č. 113/N.

⁹ Hrabánek, Jan: *Tiskové právo československé*. 1938, s. 19.

¹⁰ Tamtéž, s. 18.

více upravují svobodu tisku. Nicméně jeho návrh u nejvyššího správního soudu neměl potřebnou většinu hlasů (pro hlasovalo 27 z 53 soudců).¹¹

Tento stav byl kritizován i od dalších právních expertů své doby. Jejich názory se zabývá příspěvek Vladimíra Goněce *Státoprávní problémy meziválečného Československa z pohledu Právnické fakulty Německé univerzity v Praze*. Zejména profesor Ludwig Spiegel a jeho žák Franz Adler byli kritičtí k československému právnímu stavu. Spiegel se zabýval i rakouským právem a razil teorii, že důležitým aspektem rozpadu Rakouska-Uherska byl fakt, že občanská práva a principy samosprávy byly více deklarovány než realizovány a v období krize se jejich porušování ještě více prohloubilo, což vedlo k erozi celého systému. Proto Spiegel podobné tendence v novém státě kritizoval a poměřoval je se starým režimem. Jak Goněc popisuje, „*tento způsob poměrování, zejména v případech, kdy v konkrétní záležitosti vycházel stav v Předlitavsku pozitivněji, vedl k nevrlym, až navztekáním reakcím zejména v kruzích vládních legislativců.*“¹²

Nicméně hlavním bodem jejich kritiky byly mezery v ústavě a nebezpečí fenoménu tzv. ústavy čtvrté dimenze – stav, kdy mezerami v ústavě mohou pronikat elementy, které v důsledku poškozují demokracii a občany. Spiegel varoval před výkonnou mocí a její schopností proniknout svým vlivem i do sfér, kam dle ústavy nesmí. Tato varování Spiegel vyjádřil ve svém provokativním konceptu „demokratického policejního státu“, který sice deklaruje demokratické principy a mechanismy, nicméně ty jsou ve skutečnosti naprosto přehlušeny existencí všemocné státní správy a diktátem byrokracie.¹³ Právník a profesor Adler pak v souladu s dalšími kritikami omezování svobody tisku zdůrazňoval, že „*prováděcí zákon k určitému ustanovení ústavy má vymezovat pouze podrobnější podmínky přesně v rámci daného ustanovení, nesmí toto ustanovení překračovat ani ve směru omezení věci, ani omezení činnosti konkrétní instituce, ani ve směru posunutí významu. Tím se zákon stává protiústavním.*“¹⁴ Spiegel a Adler patřili také mj. ke kritikům hospodářských zmocňovacích zákonů z roku 1933.

---

¹¹ Hrabánek 1938, s.19.

¹² Goněc, Vladimír: *Státoprávní problémy meziválečného Československa z pohledu Právnické fakulty Německé univerzity v Praze*. 1999, s. 130.

¹³ Tamtéž, s. 130.

¹⁴ Tamtéž, s 132.

2.3 Další zákony a novely

Dalšími zákony, které upravovaly (a omezovaly) svobodu tisku, byly především Zákon č. 300/1920 Sb. o mimořádných opatřeních ze dne 14. dubna 1920, který umožňuje „v krajním případě“ omezení vydávání časopisů a zavádí předběžnou cenzuru. Významným zásahem byl Zákon č. 50/1923 Sb. na ochranu republiky ze dne 19. března 1923, který stanovuje zodpovědnost za zveřejněný obsah odpovědnému redaktorovi, definuje např. nedovolené zpravodajství, šíření nepravdivých zpráv a umožnil zastavení periodika. Další změny v trestním stíhání obsahuje také Zákon č. 124/1924 Sb. o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech křivého obvinění, utrhaní a urážek na cti ze dne 30. května 1924. Úpravou, která nás v této práci bude zajímat nejvíce, bude ale tzv. malý tiskový zákon, jímž se označuje Zákon č. 126/1933 Sb., kterým se mění a doplňují tiskové zákony ze dne 10. července 1933. Nejdříve byl ministerstvem spravedlnosti vypracován návrh tzv. velkého tiskového zákona, který byl předložen v parlamentu již v dubnu 1932. Nicméně tento komplexní návrh nového tiskového zákona je odložen a dále se jedná jen o dílčích úpravách, které jsou nakonec přijaty 10. července 1933 jako tzv. malý tiskový zákon. Ten se zabývá pouze kolportáží, tiskopisy ohrožujícími mládež, cizozemskými tiskopisy, tiskovou opravou a trestními ustanoveními.¹⁵ K hodnocení významu a dopadů zákona přistoupíme v dalších kapitolách.

Během trvání první republiky bylo vypracováno na deset osnov nového tiskového zákona¹⁶, které měly nahradit pestrý mix zákonů a novelizací, nicméně k vydání nového jednotčího zákona nikdy nedošlo, dalo by se říct z politických důvodů. Například k předloze osnovy nového tiskového zákona z roku 1924 ministerstvo spravedlnosti ve své zprávě soudí, že *„nynější doba není vhodnou k předložení osnovy nového tiskového zákona, nemá-li býti snad zmařeno to, čeho bylo docíleno přijetím zákona na ochranu republiky a zvláště jeho ustanovení spadajících do oboru práva tiskového. Lze totiž očekávati, že bude veřejnost žádati nejméně takovou svobodu tisku, jaká je poskytnuta tiskovými zákony novějšími, ku př. v zákoně republiky Rakouské nebo zákonech západních států a že by po předložení osnovy zákona odchylní se podstatně od této svobody, mohlo vyvolati rozčereň, které by nebylo na prospěch projednání zákona, majícího platiti alespoň po desítiletí. Snad by dokonce*

---

¹⁵ Kohout 2009, s. 116-117.

¹⁶ Kreč, Jaroslav, Malá, Irena, Štěpán, František, Vrbata, Jaroslav: Konfiskační praxe 1918-1938. 1966, s. 316.

*došlo k tomu, že by bylo žádáno, aby ustanovení zákona na ochranu republiky, týkající se tiskového práva, byla zrušena.*¹⁷

---

¹⁷ Předsednictvo ministerské rady (dále jen PMR), fond 1082, karton: 1756, signatura: 401/100, č.: 6621/24.

3. Cenzurní praxe

Cenzurní praxe vycházela z platné legislativy, nicméně její nepřehlednost a nejednoznačnost umožňovala vládě celkem široký rozptyl možností, jak kontrolovat tisk.

3.1 Cenzurní pokyny

Z archivních pramenů Předsednictva ministerstva vnitra můžeme usoudit, že v roce 1919 probíhala diskuse ve vládě o tom, jaký typ cenzury by měl fungovat a do jaké míry by měl být tisk kontrolován a případně postihován. V již citované úřední připomínce Ministerstva vnitra z 22. ledna 1919, která byla později rozeslána jako oběžník všem zemským zastupitelstvím, je vyjádřena obava z nepřátelského psaní německých listů proti republice a nutnost proti nim zakročit. Nařizuje tedy jednotlivým úřadům, aby vykonávaly „praeventivní censuru“ a aby v případě zjištění trestné činnosti časopisů nejdříve udělily listu až dvě výstrahy, v případě neodpovídající reakce je pak nutno přistoupit k zastavení tisku.¹⁸

O různosti názorů i uvnitř ministerstva ale svědčí fakt, že na tiskovém oddělení ministerstva byla vypracována interní informace pro pana ministra, která naopak důrazně odmítá zavedení cenzury, jež by měla kontrolovat listy už tři hodiny před začátkem jejich rozesílání. Varuje, že „*proti zavedení cenzury povstala by bouře ve všech německých listech tu- i cizozemských a poukazovalo by se právem na to, že ‚demokratická republika‘ používá method rakouského absolutismu. Proti cenzuře postavily by se jistě i některé strany české, tak zejména soc. demokratická, a listy všech těchto stran chrtily by útoky na vládu; také v Nár. shromáždění asi učiněny by byly ostré dotazy na vládu.*“¹⁹ A v podivuhodném kontrastu, který svědčí o úplně jinak chápané svobodě tisku a řešení národnostních problémů, zpráva navíc dodává: „*Němce v česko-slovenském státě nezískáme pro stát policejními prostředky a prostředěčky, které jsou s to, aby propast' mezi národy prohloubily, zášť Němců proti státu posílily a agitátorům poskytly oprávněné prostředky agitační. Jsem tudíž rozhodně proti*

---

¹⁸ PMV, fond 1075/1, karton: 92, signatura: VII/Norm 1, č. 113/N.

¹⁹ Tamtéž.

*praeventivní cenzuře, protože dle mého mínění by zájmy státu poškodila.*²⁰

Z dokumentu není jasné, kdo je přímým autorem tohoto textu, na konci je sice podepsán ministr, ale tato informace nebyla rozeslána dále odpovědným úřadům či jinému ministerstvu, na rozdíl od oběžníku a zprávy Ministerstvu spravedlnosti (dále jen MS), která ale nasadily úplně jiný, represivní tón. Proti tomu se v odpovědi Ministerstvu vnitra (dále jen MV) do jisté míry postavilo MS, které obhajuje shovívavost k listům a není pro zavedení tak přísné cenzury jako MV. Také vyslovuje obavu, aby konfiskace nevedly ještě k větším přestřelkům.²¹ MV však ustoupit nehodlalo a svůj postup obhajuje v další zprávě, která situaci popisuje vyhrconěji, doslova píše, že německý tisk by mohl vyvolat občanskou válku či vzpouru, a tak je nutno použít ty nejpřísnější prostředky, „*jako se to dělo svého času za Rakouska vůči listům českým. Je snad naprosto nesporno, že by vývody takového druhu, jak svrchu uvedené proti Rakousku v českém listě za rak. režimu nebyl trpěl žádný státní zástupce. Ač ministerstvo vnitra při otázce tiskové svobody nechce snad vstupovat do šlépějí rak. cenzury a v zásadě uznává, že tisk má požívat pokud možno neobmezené svobody, pokládá za dnešních neurovnaných ještě poměrů za to, že v období přechodném nesmí býti nepřátelům státu ponechána volnost, aby bez ohledu na trestní zákon dle libosti štváli proti státu, podkopávali jeho základy a připravovali odboj s irredentu.*“²²

3.2 Cenzurní úřady

Od roku 1919 musí být tedy všechny vycházející listy ohlášeny na příslušných úřadech a jejich výtisky musí být předkládány cenzuře dvě hodiny před vydáním. Existoval zde tedy model předběžné cenzury, v případě konfiskace mohlo být vytištěno vydání bez zkonfiskovaných článků. V praxi to proto u časopisů většinou vypadalo tak, že tiskárna čekala na výsledek konfiskace a v případě, že byly některé části zabaveny, vytiskla zbytek nákladu až jako „druhé konfiskované vydání“, což bylo častým podtitulem některých novin.

Cesta povinného výtisku vypadala tak, že první výtisk byl dodán policejnímu ředitelství, v menších městech okresnímu úřadu. Policejní úředník zaškrtl místa, která doporučuje ke konfiskaci, a označený výtisk poslal státnímu zastupitelství, které mělo o

²⁰ PMV, fond 1075/1, karton: 92, signatura:VII/Norm 1, č. 113/N.

²¹ PMV, fond 1075/1, karton: 92, signatura:VII/Norm 1, č. 1671/19.

²² PMV, fond 1075/1, karton: 92, signatura:VII/Norm 1, č. 184/N/1919.

návrhu zabavení rozhodnout. Oficiálně tedy cenzuru provádělo státní zastupitelství a cenzorem byl státní zástupce. (Náčrt sítě úřadů provádějících cenzuru, uložená ve fondu Presidia zemského úřadu v Praze²³, je k nahlédnutí v této práci v příloze č. 1) Každé rozhodnutí o konfiskaci muselo být následně potvrzeno krajským soudem.²⁴

Cenzura samozřejmě musela proběhnout rychle, aby se popřípadě stihlo druhé vydání. Na úředníka to proto kladlo vysoké požadavky rozhodnout rychle, ale oprávněně o konfiskaci. Nevděčná funkce cenzora proto s sebou nesla politické tlaky, které jednou kritizovaly shovívavost cenzorů, podruhé je káraly za přísnost. Cenzorova práce byla samozřejmě postavena na základě právních předpisů, každá konfiskace musela odkazovat na příslušný paragraf zákona. Úřady také byly obesílány pokyny ministerstva spravedlnosti, ty hlavní tvořily soubor tzv. tiskových normálií, které byly na příslušných úřadech uloženy, a cenzor se jimi měl řídit. Oběžníky vydávalo ministerstvo podle potřeby, v případě nutnosti. Nicméně ráz těchto normálií byl buď příliš obecný, nebo naopak vyzýval k zabavení článků o konkrétních záležitostech (např. ohledně pozemkové reformy, vojenské zprávy).

Zajímavé jsou zprávy, které diskutují samou podstatu cenzury a snaží se ji ohraničit pevnějšími pravidly. Například 1. prosince 1923 byl vydán oběžník o tiskové prohlídce a nutnosti přihlížet k veřejnému zájmu. Konstatoval, že „*docházejí na ministerstvo vnitra četné stížnosti na příliš přísné vykonávání tiskové prohlídky*“. Proto se zdůrazňuje, že k zabavení „*je potřeba, aby byl 1./ spáchán obsahem tiskopisu čin trestný, oficiální, byť i k zmocnění stíhaný /zásada legality/ a kromě toho, aby 2./ veřejný zájem vyžadoval, aby pro tento trestný obsah bylo zabavením zabráněno rozšiřování tiskopisu /zásada oportunity/*“.²⁵

Navzdory tomu je zřejmé, že otázka po oprávněnosti cenzurních zásahů trvala po celou dobu první republiky a nebylo možno harmonizovat systém tak, aby nedocházelo k přehmatům a neodůvodněným konfiskacím. O tom svědčí i další dva oběžníky, jeden z 9. července 1924 obsahující pokyn tiskovým úřadům, aby se úřady vyhnuly výtkám, že nepřipouštějí kritiku veřejných úřadů: „*Kritika tato je ve veřejném zájmu nejen potřebná, nýbrž přímo nutná*“.²⁶

---

²³ Presidium zemského úřadu v Praze (dále jen PZÚ), fond 207, obd.:1931-40, karton: 1006, signatura: 8/4/2/5.

²⁴ Blodigová, Köpplová, Sekera 2002, s. 50.

²⁵ PZÚ, fond 207, karton: 978, signatura: 8/4/1.

²⁶ Tamtéž.

Přesto byla skutečnost, že cenzura již svou podstatou tenduje k omezování kritiky, potvrzena dalším oběžníkem z 22. ledna 1932, který opět kritizuje přílišnou přísnost veřejných úřadů ohledně konfiskací. *„Bylo to zejména v případech kritiky veřejných úřadů a zabavovaly se prostě jen proto, že byly nepříznivé vůči státním institucím. Je samozřejmé, že takovéto zákroky vyvolávají právem dojem, že censurní orgány výkonem tiskové přehlídky znemožňují jakoukoliv a to i oprávněnou kritiku veřejného života a že konfiskační prakse vyvíjí se proti duchu ustanovení § 113 úst. zák.“*²⁷

---

²⁷ PZÚ, fond 207, karton: 978, signatura: 8/4/1.

4. Česko-jazyčný tisk za první republiky

Jak jsme již uvedli, drtivá většina politických periodik byla stranická, tzn. jejich vydávání bylo řízeno politickou stranou. Představení československého stranického systému tedy do jisté míry představí i podobu československého tisku.

4.1 Tisk státotvorných stran

Československý stranický systém byl rozvinutý, své základy měl již z dob Rakouska-Uherska a nejdůležitějšími proudy byli národní demokraté, socialisté, lidovci, agrárníci (republikánská strana) a sociální demokraté. Od nich se v roce 1921 odštěpili komunisté, existovala ještě menší živnostensko-obchodnická strana. Tyto nejsilnější české strany, které tvořily základ demokratického stranického systému, byly doplněny dalšími, mnohdy paralelními stranami německými a slovenskými.²⁸ Hlavní české strany měly své vlastní deníky a další periodika, existovalo jich velmi vysoké množství. Denně vycházely Národní listy (národní demokraté, celkově 97 periodik²⁹), Venkov (agrárníci, 62), České slovo (národní socialisté, 72), Právo lidu (sociální demokraté, 70), Lidové listy (lidovci, 41). 115 periodik se označovalo jako neodvislé.

Strany měly také mnoho regionálních listů, které byly mutacemi deníků, obsahovaly stranu s místními zprávami a vydání určené pro vydávající město bylo vydáno jako mutace poslední. Do distribuce šly deníky ráno, odpolední vydání se nazývala „večerníky“.

Přestože svým objemem stranické listy vysoce přerostly počet nezávislých politických listů, přece jen nejvyšších nákladů dosahovaly tyto nestranické noviny. Až do třicátých let se náklad Národní politiky pohyboval kolem 120 tisíc výtisků (v neděli až 450 tisíc výtisků), Lidové noviny se tiskly ve stotisícovém nákladu a byly distribuovány po celé zemi (jinak většina deníků byla zemsky či regionálně omezena).³⁰

V československém stranickém systému tedy fungovala stabilní „pětka“ českých státotvorných demokratických stran doplněná menšími. Na druhé straně – v neustálé opozici – byly strany antisystémové, tedy nedemokratické a s cílem rozbít současný

---

²⁸ Harna, Josef: Stranicko-politický systém v Československu v letech 1918-1938. 2005, s. 537-539.

²⁹ Evidováno roku 1928 Státním statistickým úřadem, cit. dle Klimek 2002, s. 118.

³⁰ Kubiček, Jaroslav a kol.: *Noviny české republiky 1919-1945*. 2004, s. 7-8.

režim. V českojazyčném prostředí k nim patřily komunistická strana (zejména po převzetí vedení strany Klementem Gottwaldem v roce 1929) a fašistická uskupení (reprezentovaná zejména Národní obcí fašistickou, založenou v roce 1925). Jejich tisk byl proto cenzurou bedlivě sledován a v průběhu hospodářské krize se tento dohled a konfiskační praxe zostřovaly.

4.2 Komunistický tisk

Komunistická strana Československa byla založena v roce 1921 odštěpením od sociálních demokratů. Stala se součástí Komunistické internacionály a její program se tak odvíjel od jejích prohlášení. Strana si nicméně tvořila tzv. akční programy, které obsahovaly proklamaci socialistické revoluce, svrnutí kapitalismu a konec stávajícího režimu. Stranický tisk byl velmi bohatý a členitý. Vycházela spousta periodik, která propagovala stranický program a přinášela zpravodajství z pohledu komunistické strany. To vzbuzovalo zájem cenzurních orgánů, zvýšený dohled nad komunistickým tiskem trval od poloviny dvacátých let, nejvíce byl tlak vystupňován 1928-1936, v souvislosti s vnitřními změnami ve straně a nástupem Klementa Gottwalda do vedení strany.

Ústředním tiskovým orgánem strany bylo Rudé právo. Dalšími listy byly regionální Rovnost (Brno), Stráž lidu (střední Morava), Dělnický deník (Ostrava). Známy byly také Rudý večerník, týdeník Tvorba nebo Haló noviny.³¹

4.3 Fašistický tisk

Zatímco komunisté se od počátku soustředili v jedné straně a měli jasné mezinárodní zaštitění, fašistická ideologie si jen pomalu a ne vždy úspěšně vybojovala místo a své příznivce. Základní ideou českého fašismu byl vyhrocený nacionalismus, často protiněmecky orientovaný. Také se vymezoval vůči socialismu, volal po očistě státu a projevoval se antisemitsky. V letech 1922-23 bylo založeno několik krajně pravicových politických skupin, např. hnutí Červenobílých, Národní hnutí a Českoslovenští fašisté. Některé organizace byly založeny pod hlavičkou národnědemokratické strany a představovaly její nepříliš početné radikální křídlo.

---

³¹ Marek, Pavel: Komunistická strana Československa. 2005, s. 711-726.

Fašisté se začali více projevovat a aktivizovat po atentátu na Aloise Rašína a snažili se sjednotit.³²

V březnu 1925 došlo ke splynutí všech fašistických organizací a byla vytvořena politická strana Národní obec fašistická (NOF). Významnou osobností, která spojovala fašisty, se stal Radola Gajda, legionář a poslanec Národního shromáždění za NOF. Ve třicátých letech se objevily další fašistické organizace, například strana organizovaná tehdejšími nacionalistickými studenty FF UK Vlajka. Z tisku dvacátých let můžeme jmenovat například týdeníky Selská stráž či Na stráž!

V roce 1927 byl založen ústřední list NOF Říšská stráž, o dva roky později změnil deník periodicitu a jako Stráž říše vycházel jednou týdně. Od roku 1931 vychází jako Fašistické listy. V roce 1930 vycházela také další fašistická periodika, patřící různým malým skupinám, nebo i jednotlivcům, například Karlíkův Lech (od roku 1932 součástí Fašistických listů) nebo měsíčník Vlajka, který vycházel od roku 1928 až do roku 1942.³³

---

³² Pasák, Tomáš: *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*. 1999, s. 61-66.

³³ Údaje pocházejí z rejstříků a přehledů publikace Kubiček a kol. 2004.

5. Vývoj státu a cenzury

Po zrodu samostatného československého státu byla cenzura vnímána politickými představiteli jako nutný prostředek k uchování státu, který pomáhá otupit německé antipatie k nové republice a brání ji proti jejich extrémním nesouhlasným reakcím. Je potřeba si uvědomit, že občané ani česká politická elita před vznikem první republiky nikdy dříve nežili v demokracii a v některých ohledech to byl krok do prázdna. Jak si sami řídit svůj stát? Mezi národnostními a územními problémy, které republika na počátku svého fungování řešila, se zdálo logické sáhnout i po některých prostředcích. Ty sice přímo neodpovídaly nové demokratické ústavě, ale dávaly politikům a řídicím úřadům pocit, že mají ve svých rukou nástroje, které k řízení státu potřebují.

Pokračování cenzurní praxe bylo pragmatickým řešením. Bylo snadnější zachovat starý systém a legislativu než složitě tvořit nové. A zároveň se mohlo hodit mít přehled a alespoň omezenou kontrolu nad tiskem. Mít se na pozoru ale nebylo jen instinktem nového uspořádání, spíše navazovalo na předválečné poměry. Přece jen i v interním oběžníku ministr vnitra přiznává, že ač nechce jít ve šlépějích rakouské cenzury, vlastně by měla být česká cenzura v poválečné době stejně přísná, jako byla rakouská k českým listům za Rakouska-Uherska³⁴. Tudíž cenzura byla jak symptomem snahy o obranu demokracie, tak návaznosti na staré nedemokratické pořádky a struktury.

Československo se jako právě zrozený stát potýkalo s mnoha těžkostmi. Na první pohled nesourodý celek českých zemí, Slovenska a Podkarpatské Rusi se musel administrativně sjednotit, silná byla tudíž centralizace a vedoucí úloha českých stran a představitelů. V republice žili obyvatelé nejméně 6 národností, vedle Čechů Slováci, Němci, Rusové, Maďaři, Poláci a další minoritní skupiny. Stát se také musel potýkat s poválečnými hospodářskými a sociálními důsledky. Konsolidace režimu neprobíhala úplně hladce, přesto můžeme říci, že demokracie měla podporu všech hlavních stran (i německé vstoupily do parlamentu) a většiny obyvatel republiky.

Přesto se ve státě v průběhu jeho existence zformovaly skupiny, které se snažily rozbít demokratický režim a přály si jiný – ať už fašistický, komunistický či jinak

---

³⁴ PMV, fond 1075/1, karton: 92, signatura: VII/Norm 1, č. 184/N/1919.

autoritativní. Tyto skupiny za dobu trvání republiky nikdy nedosáhly vysoké podpory, nicméně nebezpečí jejich ideologií a propagandy bylo trvale pocíťováno politickou elitou jako hrozba, zvláště v zahraničním kontextu vzniku mnoha autoritativních a fašistických států. Proto byla cenzura chápána jako prostředek na pomoc v boji proti těmto nebezpečím a záruka stability demokracie. V jakých případech se cenzura uplatňovala a jak vypadal její vývoj vyložím v následujících kapitolách.

5.1 Cenzurní zásahy ve dvacátých letech

Konsolidace státu a demokratického režimu přes veškeré politické rozpory a problémy dosahovala na počátku trvání republiky dobrých kompromisů a výsledků. O to více společnost a politickou elitu šokoval neúspěšný atentát na Aloise Rašína ze dne 5. ledna 1923. Potřeba více chránit republiku a její reprezentanty před jakýmkoliv útoky byla vyjádřena přijetím Zákona č. 50/1923 Sb. na ochranu republiky ze dne 19. března 1923, který byl zároveň nejvýznamnější úpravou tiskové svobody ve dvacátých letech. Zákon umožnil zastavovat periodika, určil zodpovědnost za zveřejněné články odpovědnému redaktoru, stanovuje, co je nedovolené zpravodajství a zakazuje šíření nepravdivých zpráv. O většině konfiskací během dvacátých let pak bylo rozhodnuto na základě paragrafů z rakouského tiskového a právě tohoto zákona, vyšší sazby a míru zodpovědnosti redaktorů pak určoval i zákon č. 124/1924 Sb. o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech křivého obvinění, utrhaní a urážek na cti ze dne 30. května 1924. Příkladem zvýšené pozornosti orgánů vůči tisku po vydání těchto zákonů může být počet konfiskací Rudého práva, které v roce 1922 zaznamenalo jen 43 konfiskací, ale v dalším roce již 96 a v roce 1924 dokonce 207.

Cenzura byla obecně namířena zejména proti komunistickému, fašistickému, německému a dalším nacionalistickým listům. Statistika Ministerstva spravedlnosti ukazuje, že z celkového počtu 865 konfiskací bylo 518 konfiskací komunistického tisku, 347 konfiskací se týkalo ostatního tisku, v němž převládal tisk fašistický.³⁵ Dá se říci, že listů státo tvorných stran se cenzura téměř netýkala (například v Lidových listech bylo v letech 1931-35 zabaveno jen 10 článků³⁶).

Samozřejmě byly také předkládány jejich povinné výtisky příslušným úřadům, ale jejich již stranicky určená demokratičnost je nevystavovala tak přísnému

---

³⁵ Kreč, Malá, Štěpán, Vrbata 1966, s. 325.

³⁶ PMV, fond 1075/1, karton: 684, inv.č.: 883.

cenurnímu oku. To mohlo vést i k paradoxní situaci, kterou popisuje oběžník Prezidia zemské správy z 18. září 1923. Ten upozorňuje na to, že v poslední době úřady několikrát propustily články hrubě trestného obsahu. Příčinou bylo to, že státo tvorné listy převzaly obsah ze zahraničního tisku a citovaly ho s kritickým komentářem. Přesto byly tyto citace závadné – některé natolik, že je opoziční a protistátní listy z obavy z konfiskace ani neotiskly, takže nakonec tyto články šířily jen listy stran loajálních.³⁷

Představu o cenzuře a také o přehmatech cenzorů, kteří byli vůči politikům v nevděčné pozici, si můžeme udělat i z interpelací, které směřovaly na ministry vnitra a spravedlnosti ve věci cenzury a konfiskací. Množství interpelací bylo opravdu vysoké, v letech 1920-25 jich bylo doručeno celkem 68, v období 1925-29 dokonce 116, mezi lety 1929-35 se jich sešlo 123.³⁸ Na začátku prvního sledovaného období, tedy v letech 1920-25 se mnoho interpelací týká cenzury slovenského tisku, další se zabývají zase německými a maďarskými listy. Hojně po vzniku komunistické strany interpelují za svůj tisk komunisté a například v interpelaci poslance Stivína a dalších soudruhů z 12. prosince 1922 se vyjadřují proti nestejnomyěrnosti cenzury, tedy že tisková cenzura není nestranná, ale zaměřuje se na dělnický tisk. Zároveň kritizují nečinnost vlády ohledně tvorby nového tiskového zákona.³⁹

Skladba poslanců, kteří interpelují ministra kvůli nezákonným konfiskacím zůstává v dalších obdobích přibližně stejná, přidávají se i poslanci z NOF, nicméně odpovědi ministrů vnitra a spravedlnosti se v zásadě nemění. Většinou prostě konstatují, že konfiskace byla dodatečně schválena soudem a nebylo proti tomu podáno odvolání, takže ministr nemá, co by dále řešil. Že v některých případech opravdu cenzorům ujela ruka, dokazuje případ velmi zvláštního zabavení Lidových novin 15. února 1929, o kterém se zmiňuje interpelace poslance Moudrého a dalších. V článku byla konfiskována jen tato krátká (a pravdivá) pasáž pojednávající o situaci v Bratislavě za sněhové kalamity: „*Nedostatek uhlí a některých potravin již dnes byl citelný. Jsou ještě zásoby masa a zeleniny, za to již dnes v celém městě nebylo lze dostati mléko a vejce, takže ani nemocní ve státní nemocnici nedostávali mléko v potřebné míře.*“⁴⁰ Absurdnost cenzury v tomto případě opravdu dosáhla svého vrcholu... Ve třicátých

---

³⁷ PZÚ, fond 207, karta: 978, signatura: 8/4/1.

³⁸ Údaje jsou čerpány z věcného rejstříku digitálního depozitáře Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR.

³⁹ http://psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/T3909_00.htm

⁴⁰ http://psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t2161_03.htm

letech se pak objevuje stále více interpelací protestujících proti konfiskacím v německém tisku a také v komunistickém.

5.2 Krize třicátých let

Uplatňování cenzury a její zotřování ve třicátých letech bylo důsledkem politiky československé vlády. Právě začátek třicátých let znamenal největší výzvu od vzniku republiky – výzvu k udržení demokratického systému. Významným impulsem k dalším změnám, které se v ČSR na začátku 30. let udály, byla hospodářská krize, která začala v roce 1929 ve světě a šířila se po Evropě až k nám. V Československu začala v roce 1930 a vrcholu dosáhla v roce 1933.⁴¹ Hospodářské problémy byly doprovázeny národnostními problémy, které vyhrocovaly nacionální české i německé akce, podpořené zahraničním tiskem (zejména Hitlerovy NSDAP). Krize přispěla také k zesílení negativismu mezi sudetskými Němci, v době největší krize byl u nás necelý milion nezaměstnaných, z toho polovina sudetských Němců.⁴² Národnostní problémy tedy šly ruku v ruce se sociálními nepokoji, které se projevovaly ve stávkových hnutích. Tragickou událostí bylo zastavení protestního průvodu 20. dubna 1930, který byl selháním četníků řídících se pokyny shora, ale svou část viny na tom měla i KSČ, využívající demonstranty v čele průvodu a aktivizující je k násilí.⁴³ Rok 1931 ohlašoval další problémy a události nabíraly i politické obrátky.

V průběhu roku 1932 se znatelně měnil charakter činnosti opozičních extremistických sil. Byla zřetelná oboustranná spojitost s veřejnými projevy nespokojenosti a zoufalstvím lidí, zasažených materiální bídou. Akce nabývaly masovějšího charakteru a byly lépe organizovány. KSČ a německé nacionalistické organizace využívaly všech příležitostí k destabilizaci situace, někdy spolu úzce spolupracovali komunisté s nacisty. Oba dva proudy také vytvářely pololegální či ilegální organizace.⁴⁴ Hospodářská krize vyostřovala také vnitropolitické napětí, vrcholila aféra kolem majetkových obvinění Jiřího Stříbrného, narůstaly rozpory v koalici Udržalovy vlády. Někteří agráři volali po „silné demokracii“, českoslovenští i němečtí sociální demokraté uvažovali o vystoupení z vlády. K roztržce došlo i mezi agráři a lidovci v souvislosti s tzv. Kordačovou aférou. 29. října 1932

---

⁴¹ Klimek 2002, s. 16-20.

⁴² Tamtéž, s. 77.

⁴³ Kárník 2002, s. 103-104.

⁴⁴ Harna, Josef: *Krize evropské demokracie a Československo 30. let 20. století*. 2006, s. 122.

byla přes Masarykovu snahu udržet Udržala v křesle premiéra vyhlášena nová vláda - v čele s Janem Malypetrem – a opět to byla vláda široké koalice bez živnostníků.⁴⁵

Malypetrova vláda pokračovala v protikrizové politice a přijala několik zákonů, které v očích kritiků vedly k silné demokracii a podle některých dokonce znamenaly cestu k autoritativnímu režimu. Jednalo se především o tzv. zmocňovací zákony přijaté 8. června 1933, které umožňovaly vládě přijmout nařízení s pravomocí zákona, aniž by ho musel schválit parlament (podmínka dodatečného schválení). Nařízení muselo být ale podepsáno premiérem a prezidentem. Tato procedura se ale týkala jen otázek hospodářských, ne tedy legislativního procesu jiných zákonů. Zmocňovací zákon byl jistým omezením parlamentu. „Právě v té době však už v sousedním Německu ukazoval Hitler, jak lze demokracii, která nebyla schopna před 30. lednem 1933 přijmout tvrdá opatření na svou obranu, během pár měsíců zlikvidovat.“⁴⁶ Proto spíše můžeme říct, že představoval nouzové opatření vyžadované hospodářskou situací a přispěl k řešení krize. Situace v zahraničí významně ovlivňovala vnitřní politiku a její boj za demokracii. Spolu s hospodářskými řešeními vláda hledala řešení na politické problémy, především v zakročení proti antisystémovým stranám. Největší nebezpečí hrozilo v této době samozřejmě od nacistických sudetských stran, nicméně vláda nepodceňovala ani KSČ, jejíž tisk popuzoval proti demokracii. Zakročovala také proti českým fašistickým stranám.

Rok 1933 byl proto klíčovým z hlediska obrany demokracie. 28. června byl přijat Zákon na ochranu cti, 10. července malý tiskový zákon, 12. července Zákon o stíhání protistátní činnosti státních zaměstnanců a 25. října Zákon o zastavování činnosti a rozpouštění politických stran.⁴⁷ Představme si nejdříve, jaká byla cesta tiskového zákona v parlamentu.

5.3 Legislativní proces malého tiskového zákona

Malý tiskový zákon vznikl z původního návrhu velkého tiskového zákona, který měl být základem nového československého tiskového práva a jeho unifikací, nejen novelizací jako dosavadní zákony. Nicméně ani tentokrát se pokus nezdařil a ústavně-právní výbor Poslanecké sněmovny ústy svého zpravodaje J. Stránského podpořil formu

---

⁴⁵ Klimek 2002, s. 119-177.

⁴⁶ Kárník 2002, s. 84.

⁴⁷ Capoccia, Giovanni.: *Defending Democracy: Reactions to Extremism in Inter-War Europe*. 2005, s. 256-258.

malého tiskového zákona, který předkládala vláda. Toto rozhodnutí se ve sněmovně nesetkalo se všeobecným souhlasem, vznikla celkem bouřlivá debata o zákonu a cenzuře vůbec. Pro představu o tom, jak byla cenzura v tehdejší době politiky vnímána, uvádím některé výroky z obecné rozpravy.

Poslanec Stránský na schůzi 8. dubna 1933 uvedl, že se přistoupilo k variantě malého tiskového zákona z politických důvodů a vzhledem k současné situaci státu. Také vyjádřil myšlenku, že „*svoboda tisku nesmí býti nevázaností tisku*“⁴⁸, což může být chápáno jako vychytralá politická klička, ale dle mého také dobře vystihuje prvorepublikovou demokracii a její tehdejší chápání, které se jí snažilo chránit proti zneužití.

V rozpravě se proti přijetí vyjádřili zejména poslanci nečeských parlamentních stran, protože německý, slovenský a maďarský tisk byl cenzurou hojně postihován. Proti se samozřejmě ozvali i komunisté ústy poslance Kopeckého a jednotlivými nesouhlasnými výkřiky během jiných projevů i poslanec Gottwald. Poslanec Bacher mluvil sice pro přijetí zákona, nicméně vyjádřil kritický postoj k vládě a užívání represivních prostředků z politických důvodů. Konstatuje, že „*nynější většina se dohodla shrnouti vše nedemokratické, co se nyní děje, pod heslo ‚na ochranu demokracie‘. S tím se dá ovšem dělati zázračná politika. Je-li něco demokratické, dobře, pak to zapadá do rámce demokracie. Je-li něco nedemokratické, děje se to na ochranu demokracie. Při takovéto terminologii nemůže se ovšem člověku politicky vůbec nic státi. Neboť vždy byl hodným demokratem, buď hájil demokracii přirozenými demokratickými zbraněmi, to znamená zbraněmi jejího vlastního vývoje, nebo převzal zbraně od nepřátel demokracie a tím chránil demokracii. Nedovedu si představit nic skvělejšího pro dialektiku dokonalého demokrata než tento způsob diskuse.*“⁴⁹

Kritická slova jsou jistě na místě, nicméně pravdou je, že vláda to v tuto chvíli opravdu neměla lehké. Pokud chtěla učinit nějaké ráznější kroky, čelila opoziční kritice a zákulisním zvěstem, že se pokouší o autoritativní vládu. Komunisté na ni útočili neustále a označovali ji jako fašistickou vládu. Naopak kdyby zákony omezující anti-systémové strany a skupiny vláda nepřijala, byla by nařčena z toho, že podléhá

---

⁴⁸ Stenoprotokoly parlamentní schůze 9. června 1933. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna.

⁴⁹ Tamtéž.

nedemokratickým silám a není schopna řídit stát. Část společnosti tedy volala po silné vládě, nicméně se jí zároveň mnozí báli.

5.4 Dopady malého tiskového zákona

Jaké byly konkrétní dopady malého tiskového zákona na svobodu tisku? Zákon ze dne 10. července 1933, kterým se mění a doplňují tiskové zákony, se v první části zabývá kolportáží. Kolportáž časopisů je dovolena, nicméně může být zakázána, pokud je podezření z podvracení státu nebo ohrožuje veřejný pořádek. Zákaz kolportáže byl uplatňován na komunistický tisk již před přijetím zákona, jak můžeme číst v přísně důvěrném pokynu ministerstva spravedlnosti. Oběžník z 18. září 1929 konstatuje, že presidium ministerstva financí zakázalo výnosem ze srpna 1929 prodej i vystavování 15 komunistických časopisů v trafikách, další výnos zákaz rozšířil na všechny komunistický tisk. Proto presidium zemského místodržitelství všem úřadům nařizuje, aby sestavily seznam všech komunistických tiskopisů, které se v jejich okrese vydávají.⁵⁰ V dalších odstavcích se zákon zabývá tiskopisy ohrožující mládež a stanovuje omezení poštovní dopravy a rozšiřování cizozemských tiskopisů. Důležitá je pro svobodu tisku část o tiskové opravě, která v § 11 stanovovala, že člověk, kterého se určitá zpráva v tisku týkala, má právo žádat otisknutí opravy. Pokud nebude otisknuta, o oprávněnosti neotisknutí rozhodne soud. Od § 18 následují trestní ustanovení, které určují výši pokut a trestů vězením. Z tohoto výčtu můžeme usoudit, že tato úprava tiskových zákonů byla jen dílčí změnou, nabízela další prostředky ke kontrole tisku, ale do jisté míry byla torzem předešlých návrhů. Nebyla v ničem revoluční, neobsahovala ani zásadní uvolnění cenzury, ani náhlou změnu k horšímu. Také přispěním tohoto zákona došlo v roce 1933 k účinnému zotřetí cenzury, přesto tento stav byl zřetelnějším výsledkem jiných zákonů a nařízení.

Téhož dne, tedy 10. července 1933, byl přijat také Zákon, kterým se doplňuje zákon na ochranu republiky (č. 124/1933 Sb.). Ten se v této chvíli stal nejúčinnějším nástrojem proti tisku antisystémových stran, protože umožnil vládě pouhým nařízením (s podpisem prezidenta) rozšířit okruh trestných činů k zastavení periodika a prodloužit dobu zastavení periodika (na 3 a 6 měsíců podle frekvence vycházení). Zákon stanovuje, že slouží k ochraně bezpečnosti a vážnosti republiky a že platí nejdéle jeden

---

⁵⁰ PZÚ, fond 207, karton: 978, signatura: 8/4/1.

rok. Tento zákon byl opravdu citelnou úpravou, která v praxi dokázala účinně zasahovat proti komunistickým a fašistickým listům. Již 18. července vláda schválila nařízení č. 150/1933 Sb. z. a n., o zastavování periodických časopisů. Novelizovaný zákon na ochranu republiky byl klíčovou normou z hlediska obrany demokracie, ale na druhou stranu nám také ukazuje nebezpečí omezování demokracie. Zákon poskytoval vládě s prezidentem velkou pravomoc a blížil se tak duchu zmocňovacího zákona, který ovšem nepůsobil v politické oblasti. Mění nám také trochu náhled na prvorepublikovou demokracii a poněkud vyvrací tvrzení Jiřího Kovtuna, který píše, že *„zákroky proti nebezpečné činnosti skupin nebo stran, usilujících o diktaturu a o rozbití státu, nebyly prováděny cestou vládních nařízení, nýbrž jako zákonné akty se souhlasem poslanců a senátorů.“*⁵¹ Přesto má Kovtun pravdu v tom, že parlament nebyl v době nejtěžší krize z rozhodování vyřazen, ale že pravomoc zastavování periodik vládě dobrovolně a legálně propůjčil. Platí tedy Kovtunův závěr, že *„vláda nezneužila své posílené autority k vytvoření mocenského monopolu, nedotkla se demokratické struktury státu a jeho parlamentního zřízení.“*⁵²

Dalším zákonem, který citelně zasáhl do svobody tisku, byl Zákon č. 125/1933 Sb. ze dne 10. července 1933, jímž se mění zákon o mimořádných opatřeních. Ten v § 10 zakotvuje fungující cenzuru tisku a navíc stanovuje, že *„státní úřad bezpečnostní může dále podrobiti zvláštnímu doзору a podle potřeby zastaviti provozování živností, jež vyrábějí a rozšiřují tiskopisy, jakož i zpravodajských kanceláří, jež neslouží výlučně účelům obchodním. Taktéž může zakázati osobám soukromým držeti tiskařské lisy a jiné přístroje sloužící k rozmnožování spisů, vyobrazení nebo děl hudebních, vyjmajíc psací stroje.“*

Konkrétní dopady malého tiskového zákona a zákona na ochranu republiky budou sledovat na příkladu komunistického Rudého práva a Fašistických listů.

5.4.1 Rudé právo

Komunistický tisk byl nejčastěji cenzurovaným, nikoliv však jediným, kterého postihovala československá cenzura, jak se vesměs tvrdí v literatuře z doby komunismu. Proti KSČ se využívalo veškerých dostupných cenzurních prostředků, od každodenní konfiskace přes omezení prodeje až po zastavení tisku.

---

⁵¹ Kovtun, Jiří: *Republika v nebezpečném světě*. 2005, s. 714.

⁵² Tamtéž, s. 714.

Rudé právo bylo oficiálním ústředním listem KSČ a bylo velmi těsně spjato se stranou, více než jiné strany a jejich listy. V redakci mohli zasednout jen zkušení členové strany a byly na ně kladeny vysoké nároky. Rudé právo bylo určeno právě členům strany, pro širokou veřejnost nebylo příliš čtivé, dané to bylo zejména dikcí, která byla pro běžného čtenáře nesrozumitelná.⁵³

Zvýšenou pozornost cenzurní orgány věnovaly komunistům již od rozkolu sociální demokracie a vzniku komunistické strany. Přesto do roku 1926 byl počet konfiskací celkem nízký se stoupající tendencí (např. v Rudém právu od 14 konfiskací v roce 1920 k 307 v roce 1927, s ostrým výkyvem v roce 1924 s 207 konfiskacemi). V roce 1926 se proti komunistickému tisku začalo využívat dalších metod cenzury, například zavedení subjektivního řízení, které umožňovalo stíhání nejen listu jako celku, ale také pisatele článku či odpovědného redaktora. V souvislosti s tím bylo znemožněno vydat druhé vydání po konfiskaci, protože nebylo sděleno, který článek byl zabaven.⁵⁴

Další zbraní v rukou politiků proti komunistickému tisku bylo omezení tisku projevů politiků. Nařizuje jej pokyn ministerstva vnitra z 1. července 1928, který podřizuje projevy poslanců a senátorů zveřejněné v tisku cenzuře a činí za jejich obsah odpovědné nikoliv poslance, ale redaktory.⁵⁵ Od roku 1929 byl také vládním nařízením omezen prodej komunistických časopisů v prodejnách tabáků a trafikách a v roce 1933 byl tento zákaz dalším oběžníkem presidiem zemského úřadu v Praze potvrzen a vyzýval k jeho přísnému dodržování.⁵⁶

Od roku 1928 docházelo k zastavování komunistických listů. Rudé právo bylo v období 1928-1932 zastaveno celkem třikrát vždy na období jednoho měsíce. K zastavování na jeden a více měsíců pak docházelo u dalšího komunistického tisku čím dál častěji a tlak vyvrcholil v roce 1933.⁵⁷ O tomto vývoji svědčí i přehled počtu konfiskací, který je k nahlédnutí v příloze č. 2. Je v ní ukázáno, že počet konfiskací komunistického tisku se od roku 1927 s 850 konfiskacemi dostal k nejvyššímu množství 1889 konfiskací v roce 1929, poté počet mírně klesal k 1055 v roce 1933 a dále pod tisíc. Důležitý je však také druhý sloupec vyjadřující počet úředně zastavených

⁵³ Helešic, František: *Komunističtí novináři 1921-1938*. 1994, s. 205.

⁵⁴ Kreč, Malá, Štěpán, Vrbata 1966, s. 329-330.

⁵⁵ Jílek, Viktor: *Dějiny české žurnalistiky od svého počátku do r. 1945*. 2002, s. 31.

⁵⁶ PZÚ, fond 207, období 1933-39, karton: 1026, signatura: 8/4/2/25.

⁵⁷ Kreč, Malá, Štěpán, Vrbata 1966, s. 336-340.

časopisů, který počet konfiskací významně ovlivňoval. Nejvíce časopisů bylo zastaveno právě v roce 1933, celkem 42 komunistických periodik.

Právě na konci dvacátých a třicátých let můžeme zaznamenat zostřování cenzury a vyšší míru užívání dalších cenzurních prostředků. Přesto tento vývoj můžeme stále sledovat spíše jako reakci na vnější události, nejedná se o žádné samoúčelné kroky, kterými by vláda chtěla upevňovat moc státu. Komunistický tisk využíval všech příležitostí k protivládním prohlášením, konfiskovány byly články obviňující vládní politiky z korupce (lihová či uhelná aféra) nebo brojící proti zákonům (zákon na ochranu republiky, tisková novela, daňová reforma, sociální pojištění, reforma veřejné správy atd.)⁵⁸. Hospodářské a sociální krize komunisté využívali také k náboru nových členů, zaměřili se na „deklasovanou“ část dělnictva a hráli aktivní úlohu ve stávkách v letech 1932-33.⁵⁹

Na ostré protivládní útoky vláda reagovala na podzim 1933. Širší možnosti zakročení získala přijetím malého tiskového zákona, ale zejména novelou zákona na ochranu republiku, díky němuž mohla nařízením rozhodnout o zastavení vydávání periodik. Od října do prosince roku 1933 tedy přistoupila k úřednímu zákazu celkem 16 česko-jazyčných komunistických periodik vydávaných v Čechách na 3 či 6 měsíců, včetně Rudého práva.⁶⁰ To bylo zastaveno na 3 měsíce, tedy od 4. 10. 1933 do 3. 1. 1934. Tato ostrá konfiskační ofenziva nejen proti komunistickému, ale i německému a fašistickému tisku, nebyla nakonec tak drastická, protože se hned po zastavení začal vydávat nějaký hlavičkový časopis, který pod jiným jménem otiskoval to samé jako zakázaný tiskopis. Rudé právo navíc nějaký čas vycházelo ilegálně. Nicméně vláda dosáhla alespoň toho, že ztížila svým protivníkům život a nenechala si líbit výpady proti státu.

Rudé právo bylo v roce 1934 zastaveno ještě jednou na 3 měsíce (od února do května 1934). V polovině třicátých let pak došlo k posunu v politice komunistické strany, pod tlakem doby se snaží i skrze tisk vytvořit jednotnou lidovou frontu proti nebezpečí fašismu.

Přesto ani v boji proti fašismu neměla demokracie v očích komunistů žádné zásluhy. Literatura z pozdějšího období komunismu popisuje komunistický tisk za první republiky jako jediného obránce demokracie před nástupem fašismu. Například

---

⁵⁸ Kreč, Malá, Štěpán, Vrbata 1966, s. 324.

⁵⁹ Rupnik, Jacques: *Dějiny Komunistické strany Československa*. 2002, s. 99.

⁶⁰ PZÚ, fond 207, karton: 1005, signatura: 8/4/2/4.

Stanislav Budín, několikaletý vedoucí redaktor Rudého práva ve své knize *Sedmá velmoc* píše, že „nebylo na světě reakčního hnutí, aby nenašlo živou podporu v tiskových orgánech české buržoazie. Ruští bělogvardějci, fašistické a monarchistické režimy v balkánských zemích, italský fašismus, německý nacismus, španělští monarchisté a později Francovi generálští vzbouřenci – to všechno zaručeně mělo sympatie Národních listů, Národní politiky, Venkova, Lidových listů, Poledního listu, všech menších orgánů české buržoazie a často i národně socialistického tisku.“⁶¹ Toto průhledné přehánění je do očí bijící i v porovnání s jinými komunistickými historiky, kteří komunistický tisk označují za vůdce antifašistické demokratické fronty. Paradoxní je, že programem komunistické strany bylo ve skutečnosti demokracii rozbít a nastolit komunistický režim. Je pravdou, že tyto cíle šly před fašistickým nebezpečím ve druhé polovině třicátých let stranou a komunisté byli součástí antifašistického boje, nicméně ve skutečnosti svým antisystémovým charakterem demokracii a její jednotu oslabovali a zároveň vládu tlačili k silnějším represivním opatřením.

5.4.2 Fašistické listy

Fašistická uskupení neustále vznikala a zanikala, některá byla jen nacionalistickou částí zavedených parlamentních stran, jiná se rodila například ze studentských spolků. A tak se i fašistický tisk proměňoval, což samozřejmě cenzuře ztěžovalo život. V polovině dvacátých let ještě bylo vyloženo fašistických listů málo, ale roku 1925 bylo založeno NOF a jeho ústřední list – nejdříve Říšská stráž, později Stráž lidu, od roku 1931 vychází jako Fašistické listy. Fašistické listy vydával v Praze Josef Kučera v letech 1931-32 jednou týdně, od roku 1933 dvakrát týdně. Nebylo číslo, ve kterém by nebyly některé články či jejich části konfiskovány, některá čísla byla zabavena celá.

I když v roce 1929 získalo NOF v parlamentu 3 křesla, stálo na okraji politického spektra a na konci dvacátých let bylo v krizi. Ani hospodářská krize fašismu nenahrála tolik, jak by se očekávalo. Ústřední list strany Fašistické listy sice neustále přinášel senzační zprávy o prohnitosti demokracie, nicméně čtenější (a stejně cenzurované) byly spíše bulvární plátky z tiskárny bratrů Stříbrných (Večerní list, Polední list).

---

⁶¹ Budín, Stanislav: *Sedmá velmoc*. 1966, s. 130.

Fašistické listy se pravidelně přižívovaly na sociálních bouřích, přinášely zprávy dehonestující vládní představitele a urážely mnohé další. Některé případy konfiskace byly proto naprosto jasné a odůvodněné. Například 14. ledna 1932 byl z článku *Kam spějeme?*, který kritizuje převrat 1918 a je podepsán pseudonymem Ghandi, konfiskován odstavec znějící takto: „*A tak vymaniv se z područí Habsburků, dostával se [lid] do daleko většího otroctví, pod vliv židovsko-bolševických úpirů! Tito úpiri začali ovlivňovat svými korteši státní úřady, průmysl přešel až na malé výjimky téměř plně do jejich rukou, počali hospodářsky ničit malého živnostníka, učinili dělníka závislým na jejich kapitálu. (...) Z toho je viděti, že národ musí již konečně s těmito vrahy slovanských duší zúčtovat – a to radikálně!* (...)“⁶²

NOF na sebe výrazně upozornilo na začátku roku 1933, kdy se odehrál tzv. židenický puč. Při něm byla v noci z 21. na 22. ledna 1933 přepadena židenická kasárna asi šedesáti muži, z nichž mnozí byli spojeni s NOF. Navíc se ukázalo, že vůdce NOF Radola Gajda o přípravě přepadení věděl. Fašistické listy se snažily od případu distancovat a i v tisku tvrdily, že s přepadením nemají nic společného. I v tomto případě se ale cenzor rozhodl do textu zasáhnout, a tak z článku, který vyvrací vinu NOF a bouří se proti zatčení R. Gajdy, se stalo téměř doznání beze zmínky o Gajdovi. Část textu zde cituji, konfiskované části jsou psány jednoduchým písmem, ponechané tučně. „***Brněnský případ, který je dílem agenta provokatéra anebo šilence, kterému se podařilo zlákat několik desítek lidí, mezi kterými byla většina členů naší organisace, k útokům na kasárna, odsuzujeme co nejrozhodněji. Nezapíráme účast našich lidí na tomto nanejvýš odsouzeníhodném činu lidí, kteří podleli svodům dobrodruha.***“⁶³

Dne 4. března 1933 ministerstvo financí všem kontrolním úřadům zaslalo přísně důvěrnou a velmi nutnou zprávu, že se zakazuje prodej časopisů České Směry, Fašistické listy /Lech/, Fašistický Jih, Stráž a Šejdrem v prodejnách tabáku a trafikách.

V říjnu 1933 pak byl list nařízením vlády zastaven na dobu 6 měsíců. Ostřejší cenzura na podzim roku 1933 se dotkla i ostatních česko-jazyčných fašistických listů, od října do prosince jich bylo zastaveno celkem 11 jen v Čechách.⁶⁴

---

⁶² Fašistické listy, 14. ledna 1932, s. 3.

⁶³ Fašistické listy, 26. ledna 1933, s. 1.

⁶⁴ PZÚ, fond 207, karton: 1005, signatura: 8/4/2/4.

6. Vztah tisku a politiky

Že cenzura za první republiky existovala, je nesporné. Že za první republiky existovala demokracie, je taktéž jisté. Není v tom ale rozpor? Jak lze udržet demokracii a zároveň fungování cenzury?

Nejdříve je záhodno se zbavit předsudku ohledně termínu cenzura a vzít v úvahu dobu, kterou se zabýváme. Cenzura je bezpochyby nástroj represivní a je v rozporu s demokratickou zásadou svobody tisku a svobody slova. Současný člověk má navíc zkušenost totalitních systémů, a tak je jasné, že slovo „cenzura“ má dnes daleko hlubší a ostřejší význam než pro prvorepublikového člověka. Ten znal jen habsburskou monarchii a tam, ačkoliv některé politické názory byly nepohodlné a byly cenzurovány, šlo úřadům spíše o to udržet monarchii pohromadě, nikoliv o ideologický či veřejně deklarovaný prorežimní souhlas.

Demokracie jako princip u nás měla zásluhou T. G. Masaryka a dalších velký kredit. Stát ale nedrží jen díky nadšení a „vůli lidu“, ale také díky vnitřním institucím. Historicky v době první republiky stojíme ještě na začátku modernity, ve většině společnosti jsou uznávány tradiční hodnoty. I když se obyvatelstvo postupně sekularizuje a náboženské hodnoty jsou nahrazovány národními a demokratickými, mravní hodnoty jsou nicméně stále ve společnosti sdíleny a je uznáváno, že stát by měl tyto hodnoty chránit. To je ale postupný proces, který nelze provést ze dne na den jako vznik státu. A tak je dle mého názoru cenzura a její relativně benevolentní přijetí (čehož příčina je také v tom, že prakticky se většina obyvatel nedotýká) československou společností jakýmsi „pohrobkem“ monarchie a výraz víry ve stát, který „ví, co je dobré“ a může s ním většina obyvatel souhlasit.

Na druhou stranu bychom neměli ustrnout v historii a vědět, že demokracie není bezbřehá ani dnes. Svoboda jednotlivce je státem zčásti potlačena, aby mohl stát bránit svobodu společnosti jako celku. Takových zákonů (např. proti extremistickým hnutím) je v České republice v současnosti v platnosti více a v mnoha z nich vycházíme právě z historických zkušeností. Profesor Karel Malý dokonce píše, že *„tím, co spojuje dobu nedávno či dávno minulou s dneškem, je nepochybně představa, že stát, feudální či*

moderní, musí dbát na to, aby tisk neporušil důležité společenské, státní či politické zájmy, stanovené právními normami.“⁶⁵

6.1 Cenzura v silné demokracii

V literatuře zabývající se první republikou ve třicátých letech můžeme často narazit na termín „silná demokracie“. Nevznikla žádná širší shoda o tomto pojmu a jeho aplikaci na toto období, nicméně cílem je takto souhrnně označit všechna opatření, která se snažila bránit demokracii. Tudíž silná demokracie nevzniká primární touhou politiků posilovat svou moc, ale jedná se až o sekundární reakci na vnitřní či vnější nebezpečí. Demokracie-režim ve skutečnosti oslabuje, a tak je nutné vytvořit silnější demokracii-vládu. V odborné literatuře najdeme spíše termín „militant democracy“ - tedy „obranyschopná demokracie“, který lépe vystihuje charakteristiku režimu, nicméně se budu držet zavedené české terminologie a zůstanu u „silné demokracie“.

„Militant democracy“ poprvé použil Karl Loewenstein v článku *Autocracy Versus Democracy in Contemporary Europe* již v roce 1935. Označuje jím ty režimy evropských zemí, které na začátku třicátých let čelily nebezpečí nedemokratických sil přijetím nutných opatření. Jednalo se zejména o legislativní normy, které byly namířeny proti zneužití demokratických svobod, jako jsou svoboda projevu, tisku a sdružování. Zeměmi, které tyto zákony přijaly, byly Československo, Nizozemí, Skandinávie a Belgie. Loewenstein tvrdí, že „*demokracie, stávajíc se ‚silnou‘, může být zachráněna; a když fašismus beztrestně zneužívá demokratické instituce k získání moci, demokracii nemůže být dáváno za vinu, když se poučí od svého bezohledného nepřítele a použije včas trochu nátlaku, který se autokracie nebude zdráhat použít proti demokracii.*“⁶⁶

K důkladnějšímu hodnocení užívání cenzury a otázky existence silné demokracie v Československu za první republiky můžeme přistoupit s pomocí teoretické a komparativní práce Giovanniho Capoccia *Defending Democracy: Reactions to Extremism in Inter-War Europe*. V této knize se autor zabývá způsoby a prostředky, které demokratické režimy v meziválečné Evropě použily k obraně demokracie před

---

⁶⁵ Sokol, Tomáš.: *Tisk a právo*. 2001, s. 5.

⁶⁶ Loewenstein, Karl: *Autocracy Versus Democracy in Contemporary Europe*, I. 1935, s. 593. V originále: „*De-mocracy, becoming militant, can be saved; and when fascism uses with impunity democratic institutions to gain power, democracy cannot be blamed if it learns from its ruthless enemy and applies in time a modicum of the coercion that autocracy will not hesitate to apply against democracy.*“

extremistickými silami. V komparativní části analyzuje úspěšné případy obrany demokracie v Belgii, Finsku a Československu. Základním předpokladem při zkoumání zhroucení demokratických režimů v meziválečné době je podle Capoccia⁶⁷ to, že je možné přijetím správných politických rozhodnutí předcházet kolapsům demokratických režimů a ochránit demokracii.⁶⁸ Capoccia se tedy v textu dále snaží specifikovat „správná rozhodnutí“, která v uvedených zemích vedla k úspěšné obraně.

Důležitým faktorem, který významně ovlivňuje rychlost přechodu k autoritativnímu režimu, je demokraticky smýšlející politický establishment. Pokud je již charakter politických elit nedemokratický nebo k němu inklinuje, často přichází převrat rychle a shora a je okamžitě nastolen jiný režim (příkladem může být Bulharsko v roce 1923, v roce 1926 v Portugalsku, Litvě a Polsku, v roce 1929 v Jugoslávii, taktéž ve třicátých letech v Řecku, Rumunsku a Rakousku).⁶⁹ Capoccia se tedy dále soustředí na ty státy, ve kterých byla podstata politické scény demokratická a snažila se bránit antisystémovým stranám a skupinám, které chtěly demokracii rozbít. Tato obrana může mít různé podoby a strategie. V krátkodobém měřítku se mohou použít buď represivní opatření, která vedou k potlačení a znepríjemnění života antisystémových aktérů a režim používající takové prostředky se pak označuje jako tzv. silná (obranyschopná) demokracie. Většinou je ale nutné využívat i druhou cestu obrany, a tou jsou akomodativní opatření, která se naopak snaží extremisty integrovat do systému a osekát tak jejich ostré hrany. Tyto dva přístupy se většinou doplňují, jsou v křehké rovnováze, která je ovlivňována právě politickými rozhodnutími.⁷⁰

Přímo k používání prostředku cenzury se Capoccia dostává při hlubší analýze represivních opatření. Uvádí také tabulku, která dělí zákony na ty, které jsou vyhlášeny pro případ výjimečného stavu, zákony o zákazu stran, zákony proti extremistickým formám chování a antipropagandistické zákony, které kromě legislativy chránící demokratické instituce a osobní čest obsahují i legislativní omezení svobody tisku. Cílem těchto antipropagandistických zákonů je omezit schopnost extremistů delegitimizovat demokratický systém v očích voličů. Ochrana osobní cti se většinou týkala vysokých státních představitelů, nicméně v této oblasti bylo Československo

---

⁶⁷ Capoccia v tomto vychází z knihy J. Linze a A. Stepana *The breakdown of democratic regimes* z roku 1978.

⁶⁸ Capoccia 2005, s. 4.

⁶⁹ Tamtéž, s. 8.

⁷⁰ Tamtéž, s. 24-25.

výjimkou a tuto ochranu poskytovala i osobám bez vysokého úřadu či dokonce stranám jako takovým.⁷¹

Capoccia má v knize i další velmi zajímavou tabulku,, která porovnává množství přijatých zákonů v meziválečné době v evropských zemích podle jednotlivých oblastí. Rozsah přijaté anti-extremistické legislativy v Československu za první republiky byl v porovnání s ostatními evropskými zeměmi velký, ve srovnatelné míře byl jen s Finskem. Je samozřejmé, že tabulka je spíše orientační a nevypovídá nic o charakteru zákonů (v Německu byly ve třicátých letech přijaty naprosto jiné anti-extremistické zákony než v jiných zemích a některé vyspělé demokracie jako Velká Británie či Francie žádné zákony na obranu demokracie téměř neměly). Nicméně je zajímavé porovnat, že legislativu omezující do různé míry svobodu tisku přijaly v této době jen některé země a to Československo (1933, 1934), Finsko (1930), Švýcarsko (1934), Švédsko (1922) a také Německo (1931, 1932). Německo podobně jako Československo přijalo během dvacátých a na přelomu třicátých let mnoho anti-extremistických zákonů, nicméně ty v obraně demokracie proti nastupujícímu nacismu nepomohly. Capoccia se domnívá, že to bylo také způsobeno tím, že německé strany nikdy nevytvořily jednotnou demokratickou frontu.⁷² Co bylo tedy na rozdíl od Německa a dalších států u Československa jinak? Chtěla bych zvláště zmínit politické, národnostní a sociální předpoklady československého státu, které měly významnou úlohu v životě republiky.

6.2 Negativní i pozitivní předpoklady demokratické stability

Demokracii v Československu v první řadě nahrával charakter společnosti a její sociální rozvrstvení. Neexistence české šlechty ovlivňovala celou společnost a Antonín Švehla glosuje, že díky tomu pro nás nebyla jiná možnost než demokracie: „*Nemáme šlechtu, neměli jsme po staletí svou dynastii ani byrokracii ani společenskou hierarchii; byli jsme jenom lid a udrželi jsme se jenom jako lid. Naše politika byla od národního obrození demokratická, protože nemohla být jiná.*“⁷³

Dva nejdůležitější české politické proudy za Rakouska – liberální a socialistický – měly každý své reprezentanty a příznivce, kteří však byli politickými partnery, nikoliv nepřáteli na život a na smrt. Partnerství „socialismu“ a „buržoazie“ se tedy u nás na

---

⁷¹ Capoccia 2005, s. 59.

⁷² Tamtéž, s. 207.

⁷³ Kovtun 2005, s. 739.

rozdíl od vývoje v jiných zemích (např. Rakousko) nerozpadlo a pozice středních vrstev nebyla otřesena. To byl také jeden z důvodů stability československého politického systému.⁷⁴

Jistá míra soudržnosti české společnosti ale nemohla v demokratickém státě složeném z různých národností vydržet dlouho, docházelo tedy k dalším štěpením. Historici se shodují, že národnostní heterogenita spojená s nacionalismem a přebujelé fragmentované stranictví jsou překážkou v úspěšném budování demokracie či alespoň tuto snahu významně ztěžují.⁷⁵ Přesto se Československo za první republiky „neřídilo“ těmito teoriemi a demokracii udrželo. A tak se nám nabízí otázka, zda i tyto ve své podstatě negativní prvky v novém státě nakonec svým dílem také nepřispěly k demokracii.

Může se zdát trochu paradoxní, že tolik kritizované prvorepublikové „přebujelé stranictví“ mohlo do určité míry také pozitivně ovlivnit její historii, zejména v době krize. Nicméně všichni víme, že demokracie stojí na stranách a bez jejich existence nelze demokracii ani myslet. Zdůrazňoval to také Antonín Švehla, jak zachytil v rozhovoru s ním Karel Čapek: „*Odstranit strany, to je právě zásada diktatury; ale demokracie znamená strany, znamená, že lidé mají právo na různé zájmy, zásady a ideály a že se musejí dohodnout. Říkáte, že nejste proti stranám, ale že byste chtěl, aby byly lepší. Tak vidíte, pořád vykládáte, jak by věci měly být, já беру věci, jak jsou, беру i strany, jak jsou.*“⁷⁶

Stabilita politického systému stojí jak na jednotlivcích, tak na celkové funkčnosti systému. Klíčovým mezičlánkem jsou ale právě politické strany, které sdružují politickou reprezentaci a ve vzájemné soutěži a ve schopnosti tvořit koalice zajišťují stabilitu systému. Polský historik Andrzej Ajnenkiel upozorňuje, že na rozdíl od jiných evropských zemí, v Československu byly změny ve vládě většinou výsledkem shody

---

⁷⁴ Křen, Jan: *Dvě století střední Evropy*. 2005, s. 372.

⁷⁵ Srov. Thompson, Mark R.: *Building Nations and Crafting Democracies – Competing Legitimacies in Interwar Eastern Europe*. 2002, s. 21 „It will not be suggested that nation-building in interwar Eastern Europe made the collapse of democracy inevitable – despite extreme polarization along national lines Czechoslovak democracy survived until the Munich treaty. Rather, it will be suggested that it made political compromise and consensus formation that is the key to crafting successful democracies much more difficult.“ – „Nebude dokazováno, že zhroutilí demokracie v meziválečné Východní Evropě bylo vlivem nacionalismu nevyhnutelné – navzdory extrémní polarizaci národnostních linií v Československu demokracie přežila až do mnichovské dohody. Spíše bude naznačeno, že vlivem nacionalismu bylo dosahování politického kompromisu a konsenzuálního tvaru, které je klíčem k úspěšné demokracii, mnohem obtížnější.“

⁷⁶ Kovtun 2005, s. 740.

mezi vůdci hlavních českých stran a prezidentem republiky.⁷⁷ Dle historika Josefa Harny právě stabilita československého politického systému ve dvacátých letech velmi pomohla k přežití systému krize let třicátých. Také zdůrazňuje, že demokratičnost v ČSR velmi záležela na stranách, které byly hlavním tvůrcem a garantem parlamentní demokracie.⁷⁸

Dostáváme se zde k důležitému předpokladu, který je výrazným určujícím znakem toho, zda silná demokracie má šanci uspět či ne. Nelze přejít k silné demokracii, pokud je stranický systém státu nestabilní a nestojí na demokratickém základě, protože v tu chvíli může vzniklého prostoru moci využít silný aktér (což může být nejen strana, ale i jednotlivec, tudíž jsme také měli štěstí, že prezidentskou funkci střežil demokrat T. G. Masaryk⁷⁹). Pokud však jsou všechny velké parlamentní strany v zásadě demokratické a jsou schopny tvořit koalice, pak může silná demokracie fungovat a opravdu efektivně demokracii bránit.

Podle již zmíněného A. Ajnenkiela byla soudržnost největších stran také výsledkem problémů s národnostními menšinami, české strany k sobě měli jejich vlivem blíže.⁸⁰ Přesto však, a není se co divit, byly národnostní menšiny a jejich nacionalistické požadavky vnímány jako nebezpečí pro republiku. Zejména v Němcích žijících v Čechách politická elita viděla největší hrozbu. Bylo tedy nutné hledat cesty, jak bránit šíření německého nacionalismu a harmonizovat zájmy všech národností. Také slovenské a maďarské nacionalisty pražská vláda vnímala jako potenciální nebezpečí, všechny tyto obavy se objevily i v cenzuře zaměřené právě na jiné než české tiskoviny. A i když tento cizojazyčný tisk není předmětem mé práce, národnostní skladba státu výrazně ovlivňovala politická rozhodnutí a na konci dvacátých let a se vznikem hospodářské krize i v letech třicátých se národnostně-politický problém vyostřoval.

Nicméně i různé národnosti nemusely být jen hrozbou, ale i pozitivem pro demokracii. Národnostní heterogenost státu mohla fungovat jako jedna z pojistek v případě uzurpace moci jednou skupinou. Antonín Klimek soudí, že „*nějaké pokusy o*

---

⁷⁷ Ajnenkiel, Andrzej: *The Evolution of the Forms of Government in Central Europe. 1918-1939.* 1983, s. 50.

⁷⁸ Harna 2006, s. 87.

⁷⁹ Srov. Mitchell, Jeremy: *Political Institutions and Political Stability.* 2002, s. 168: „Bradley comments that ‘with all this power Masaryk could have been an enlightened despot, had he not been a committed democrat’.“ – „Bradley podotýká, že se všichni svou mocí se Masaryk mohl stát osvíceným despoutou, kdyby nebyl oddaným demokratem.“

⁸⁰ Ajnenkiel 1983, s. 51.

*diktaturu prakticky vylučovala národnostní skladba státu. Jakákoli diktatura by musela být především česká, a následné reakce menšin, ale i Slováků si lze představit.*⁸¹ I Josef Harna vylučuje možnost nastolení totalitarismu, kterého se politické strany zbytečně bály, nebylo by možné podmanit si Slováky a Němce.⁸²

6.3 Cenzura v demokracii a v totalitarismu

Jaký je tedy rozdíl mezi cenzurou v demokratickém a totalitním státě? Můžeme z předchozích zkoumání vyvodit nějakou obecnější odpověď?

Právnícké vysvětlení nás asi příliš neuspokojí, jak píše Petr Černý, „řada právní prostředků je v totalitních a demokratických státech velice podobná, rozdílný je až jejich výklad a použití. Jako jeden z mnoha příkladů mohou sloužit skutkové podstaty trestných činů na ochranu státu, neboť jimi je vždy chráněno ústavní nebo státní zřízení. Ačkoliv se ideologicky stát mění, skutkové podstaty zůstávají takřka shodné, záleží totiž pouze na tom, jak se pojem státní zřízení vykládá a jaké základní chráněné znaky se mu přiřazují.“⁸³

Pozdější česká zkušenost totalitního režimu nás může lákat ke srovnání demokratické a komunistické cenzury. Je zajímavé číst, jak o prvorepublikovém tisku píše literatura vzniklá v době komunismu. Často líčí útrapy revolučního tisku, jeho boj za svobodu tisku a demokracii. Jako totalitní praktiky vidí vládní politiku ve třicátých letech Milena Beránková, která kritizuje silnou demokracii proto, že prý postupně odbourávala buržoazně demokratické postupy a nahrazovala je metodami totalitními.⁸⁴ Podobný pohled sdílí i Karel Zieris, který píše o nové organizaci tisku po roce 1945, kdy „v ohledu politickém bude znemožněno, aby demokracie nemohlo být zneužito k jejímu podryvání, jak tomu bylo v první republice.“⁸⁵

Na současného čtenáře to působí dost paradoxně, přesto komunistům to celé - i pozdější totalitní praktiky fungující v kultuře a v tisku - dávalo smysl. Už poslanec Kopecký při rozpravě nad malým tiskovým zákonem vysvětluje, že v Sovětském svazu existuje nejdemokratičtější svoboda tisku (která o dvě desetiletí později postihla i nás). Ve svém projevu tvrdí, že „skutečný poměr mezi praxí tiskové svobody v

⁸¹ Klimek 2002, s. 28-29.

⁸² Harna 2006, s. 105.

⁸³ Černý, Petr: *Právní ochrana před extremismem*. 2008, s. VIII.

⁸⁴ Beránková, Milena: *Přehled dějin české žurnalistiky*. 1981, s. 38.

⁸⁵ Zieris, K. F.: *Nové základy českého periodického tisku*. 1947, s. 36.

*kapitalistických státech a praxí tiskové svobody v Sovětském svazu vypadá tak, že v Sovětském svazu se tisková svoboda dává a uznává jenom pro dělnictvo a pracující lid, nikoliv však pro všechny. Ale toto uznání tiskové svobody pro dělnictvo a pro pracující lid znamená vlastně nejširší demokratické uznání tiskové svobody pro pracující masy. V kapitalistických státech se v ústavě sice formálně říká, že tisková svoboda platí pro všechny, prakse je však taková, že tisková svoboda fakticky platí jenom pro malou hrstku kapitalistických vykořisťovatelů, pro kapitalistickou třídu, která při svém bohatství má možnost, aby masy pracujícího lidu a veřejnost zaplavovala různým tiskem, zatím co dělnictvo již pro svou chudobu a pro nedostatek materiálních prostředků nemá možnosti náležitě využití formálně uznané tiskové svobody, nehledě k tomu, že i ten sporý tisk, který může dělnictvo vydávat, je značně škrcen a má být na podkladě nového zákona omežován.*⁸⁶

Rozdíl mezi demokratickou a totalitní propagandou charakterizuje Alfred Fuchs v roce 1938. Představuje myšlenku, že „srovnáme-li propagandu demokratickou s propagandou totalitních států, docházíme k závěru, že jejím posláním není lidskou mysl zpracovávat, nýbrž přesvědčovat. Demokracie a její propaganda apeluje především k rozumu, nikoli k citům a pudům davovým. Jest to důsledek její vnitřní struktury, nikoli snad jenom otázka taktiky. Prostředkem jejího režimu není efektivní propaganda, nýbrž trpělivá výchova.“⁸⁷ S tímto idealistickým pojetím se nesetkáváme často a v dnešní době demokratického tisku spíše můžeme mít pocit, že jsme zpracováni až příliš, ale vychováni málo.

Barbara Köpplová v příspěvku *knihy Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava* uvažuje nad vztahem médií a politiky. Média se nám mohou jevit v demokratickém režimu jako instituce svobody projevu nezávislé na politice, v totalitním režimu jsou média politické vládě podřízena a plní instrumentální roli. Zdánlivě bychom zde mohli najít podobný moment, když mluvíme o prvorepublikové cenzuře jako o „nástroji“. Nicméně Köpplová se ve výkladu pouští dál a upozorňuje na vývojový paradox v takto vymezených rolích. Zatímco v totalitárních společnostech neexistuje hodnotová ani systémová autonomie médií, naopak v demokratickém režimu média zprostředkovávají informace a kulturu, stávají se významným faktorem každodenního života a autoritou - vytvářejí tak na politice

---

⁸⁶ Stenoprotokoly parlamentní schůze 20. června 1933. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna.

⁸⁷ Fuchs, Alfred: *Propaganda v demokracii a diktaturách*. 1938, s. 45.

nezávislé veřejné mínění. Totalitární režimy se snaží využít této role či spíše moci médií a vytvářejí za tímto účelem propagandu - snaží se tedy veřejné mínění formovat.⁸⁸ Zde už shodné rysy prvorepublikové a totalitní cenzury mizí a vidíme, že veřejné mínění v první republice nebylo formováno vládou, ale vycházelo opravdu z médií samých. Myslím, že se blízká myšlenka ozývá i ve slovech T. G. Masaryka: „*Demokracie spočívá na veřejnosti. To vyplývá ze zásady svobody a rovnosti. Tím se liší od aristokracie. Proto mínění tzv. veřejné v nové době dosáhlo tak velké důležitosti. Svoboda veřejného mínění je svobodou politickou, jistě i její podmínkou.*“⁸⁹

Historička Jarmila Cysařová cenzuru v totalitě vidí jako omezování svobody slova, svobody projevu pro všechny občany. „*Je sloupem každého totalitního režimu.*“⁹⁰ To nás může vést k dalšímu zamyšlení, zda je sloupem i pro demokracii. Odpovědí bude rezolutní ne, nicméně jak jsme v předcházejících kapitolách četli, cenzura demokracii ve třicátých letech opravdu pomohla a stala se snad jakýmsi tmelem, který se snažil zaspárovat pomalu se drolicí sloupy režimu. Samozřejmě nemůžeme vědět, co by se s první republikou stalo, kdyby cenzury nebylo. Možná by se bez ní první republika obešla a přežila, možná by byla připojena k Říši či k Sovětskému svazu mnohem dřív...

Je zřejmé, že prvorepubliková cenzura v sobě skrývala spoustu nebezpečí. Patřilo k nim pokušení rozhodovat o pravdě a vůli lidu za každé situace nehledě na soudy či zneužití cenzury ne k ochraně demokracie, ale k ochraně vlastní vlády. Nedělám si iluze, že se toto někde v pozadí prvorepublikové cenzury nevyskytovalo. Nicméně zároveň se tam někde také skrývala demokratická idea, která se postupem času stále více osvědčovala a přes krizi zde byla touha ji bránit a ochraňovat.

---

⁸⁸ Köpplová, Barbara: K problematice tiskových konferencí v období protektorátu. 2010, s. 11-12.

⁸⁹ Masaryk, Tomáš Garrigue: Světová revoluce za války a ve válce 1914-1918. 2005, s. 368.

⁹⁰ Kučera, Jaroslav: Škrt, škrt, škrt? Cenzura!. 2008.

7. Závěr

Hodnotit míru cenzury za první republiky je těžké, protože jak nám archivní prameny ukázaly, přes vydané jasné cenzurní pokyny vždy výsledek prohlídky tisku záležel na konkrétním cenzorovi a vždy byl někdo, kdo s ním byl nespokojen – ať už kvůli přílišné shovívavosti, nebo naopak kvůli nadměrné přísnosti. Nicméně o fungování cenzury můžeme říci, že se v česko-jazyčném prostředí soustředila na politický tisk antisystémových stran, tedy komunistů a fašistických stran. Úřady samozřejmě vykonávaly dohled nad veškerým tiskem, ale u státotvorných stran a jejich listů se to stávalo spíše formalitou. Vláda, resp. Ministerstvo vnitra, sice vydávala cenzurní pokyny, nicméně nedělala si nárok na absolutní pravdu, připouštěla v tisku kritiku a spíše jen ze strachu před ní někdy docházelo k neoprávněným konfiskacím. Vláda se rozhodně nepokoušela veřejné mínění vytvářet, tato výsada patřila tisku.

Prvorepubliková cenzurní praxe samozřejmě vycházela z tiskového práva, které bylo ale dosti nepřehledné. Za dobu trvání republiky nebyl schválen nový tiskový zákon, nýbrž platil rakouský zákon, jeho novelizace a další zákony, které se týkaly tisku jen v některých částech. Vláda vypracovala několik návrhů nového tiskového zákona, avšak vždy upadly do zapomnění pod záminkou „nevhodné politické situace“. Tak se ukazovalo, že vláda se obávala zpochybnování cenzurní praxe a nechtěla dát sebemenší příležitost antisystémovým stranám k rozmachu jejich propagandy. To ale bohužel zároveň znamenalo, že společnost sice v praxi svobody tisku v široké míře užívala, nicméně již samotná existence cenzury nepřímo negativně působila na společenské vnímání státu jako dozorce a bránila jejímu plnému rozvoji. Cenzura tak pro stát sice představovala účinný nástroj na obranu demokracie před jejími nepřáteli, ale v očích jejích „přátel“, občanů, jejím použitím zároveň ztrácela důvěryhodnost. Přesto nikdy zcela důvěru lidí neztratila (alespoň u Čechů, o Němcích toto prohlásit nemůžeme, nejen kvůli německému nacionalismu, ale také kvůli odlišnému přístupu vlády a cenzury k menšinám), což také značí, že cenzura byla opravdu velmi omezená a nenarušovala demokratičnost režimu.

Hypotézou mé bakalářské práce byla domněnka, že přijetí malého tiskového zákona v létě 1933 bylo reakcí na stále větší nebezpečí a výpady tisku antisystémových stran a že po nabytí platnosti zákona byla cenzurní praxe proti tomuto tisku zotřena. Tato hypotéza byla zčásti potvrzena. Z dobového tisku (zejména Rudého práva a

Fašistických listů) v letech 1932-1933 je zřejmé, že protivládní i protistátní obsah i dikce byly stále razantnější, nicméně zásahy cenzury byly spíše ovlivněny vnějšími událostmi a aktivitou dotyčných stran. U komunistů to byly jejich štvavé kampaně proti vládě v souvislosti se stávkovým hnutím a demonstracemi. Fašisté se na nich také přižívali, snažili se podporovat český protiněmecký nacionalismus a výrazněji na sebe upozornili sice naivní, nicméně hlasitou židenickou akcí v lednu 1933. Motivace pro přísnější cenzuru zde tedy nechyběla.

Malý tiskový zákon na tuto situaci zčásti reagoval, omezil tisk ohledně kolportáže a tiskové opravy. Také jistě nebyla náhoda, že byl přijat právě v červenci 1933, tedy v době, kdy se Malypetrova vláda rozhodla učinit důrazná opatření k řešení hospodářské krize (přijetí zmocňovacích zákonů). Zároveň zakročila proti nacismu, jehož nebezpečí nehrozilo jen z Německa po nástupu Hitlera, ale zejména od radikalizujících se nacionálních sudetských stran. Nicméně zároveň je třeba říci, že tiskový zákon se připravoval již od jara 1932 a měl mít daleko širší působnost a dopad, avšak nebyl přijat spíše z obavy o zpochybnování stávající cenzurní praxe. Malý tiskový zákon tedy přispěl k zostření cenzury, ale důležitější momenty přišly odjinud a to již od konce dvacátých let. V tu dobu došlo k prvnímu zastavování komunistického tisku, zákaz jeho prodeje v trafikách a také vyšší počet jeho konfiskací. V roce 1929 došlo k vůbec největšímu počtu konfiskací za dobu trvání první republiky, poté křivka klesá.

Boj proti propagandě a tisku antisystémových stran se vyhrcoje právě v roce 1933, fašistické listy taktéž postihuje zákaz prodeje v trafikách a v létě je schválen velmi důležitý zákon doplňující zákon na ochranu republiky. Ten umožňuje vládě vydat nařízení o zastavení tiskopisů až na 6 měsíců. Od podzimu 1933 je toho vládou hojně využíváno, a tak klesající počet konfiskací je významně vyvážen vysokým počtem zastavených listů. Parlament tímto zákonem propůjčil vládě široké pravomoci a ta za jejich využití byla kritizována a občas i označována jako „autoritativní“. Tato charakteristika ale není pravdivá, všeobecná shoda je, že první republika byla demokracií po celou dobu svého trvání. Nicméně v poslední kapitole jsem se snažila ukázat, proč se k charakteristice režimu ve třicátých letech hodí spíše termín „silná demokracie“. Silnější teoretický základ pak podává G. Capoccia, jehož analýza československé demokracie v komparaci s ostatními meziválečnými demokraciemi umožnila zasadit Československo do evropského kontextu a najít předpoklady, které hrály negativní i pozitivní roli v demokratické stabilitě státu. Udržení demokracie

napomáhala sociální struktura obyvatelstva, dvojsečným byl fragmentovaný stranický systém a národnostní skladba státu, ale i tyto na první pohled jen negativní aspekty svým dílem přispěly k trvání demokracie.

Současné uvažování o cenzuře doprovází historická paměť naší země, tedy i období komunistické totality. Závěr práce se tedy snaží naznačit rozdíly mezi totalitní a „demokratickou“ cenzurou, i když jsem si vědoma nebezpečí takového obecného srovnání. Demokracie a cenzura k sobě dohromady nepasují a je nutné držet cenzuru od demokracie co nejdále, protože nebezpečí překročení meze je velké. Celkem úspěšné vyrovnání se s tímto nebezpečím je ale to, co lze na unikátní první republice dodnes obdivovat.

Seznam zdrojů

Prameny

Směrnice pro konfiskaci tisku (1919-1924). Fond Prezidia Ministerstva vnitra 1075/1, Národní archiv Praha.

Tiskové záležitosti. Fond Prezidia Zemského úřadu v Praze 207, Národní archiv ČR Praha.

Vládní návrhy osnov zákonů a přípravného řízení. Fond Předsednictva ministerské rady 1082, Národní archiv ČR Praha.

Literatura

Ajnenkiel, Andrzej: The Evolution of the Forms of Government in Central Europe. 1918-1939. In: Zarnowski, Janusz (ed.): *Dictatorships in East-Central Europe 1918-1939*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolinskiach – Wydawnictwo, 1983.

Beránková, Milena: *Přehled dějin české žurnalistiky*. Díl 2. K vývoji české buržoazní žurnalistiky v období kapitalismu. Praha: SPN, 1981.

Bednařík, Petr – Jirák, Jan – Köpplová, Barbara: *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. Praha: Grada, 2011.

Blodigová, Alexandra – Köpplová, Barbara – Sekera, Martin: *Dějiny českého novinářství a českých novinářských spolků*. Katalog výstavy k dějinám českého tisku na území České republiky. Praha: SÚA, 2002.

Budín, Stanislav: *Sedmá velmoc*. Praha: Československý spisovatel, 1966.

Capoccia, Giovanni.: *Defending Democracy: Reactions to Extremism in Inter-War Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2005.

Černý, Petr: *Právní ochrana před extremismem*. Praha: C.H.Beck, 2008.

Fuchs, Alfred: *Propaganda v demokracii a diktaturách*. Praha: Fr. Borový, 1938.

Goněc, Vladimír: Státoprávní problémy meziválečného Československa z pohledu Právnické fakulty Německé univerzity v Praze. In: *Československo 1918-1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*. 1. díl. Sborník mezinárodní vědecké konference. Praha: Historický ústav, 1999.

Harna, Josef: *Krise evropské demokracie a Československo 30. let 20. století : (srovnávací sonda)*. Praha: Historický ústav AV ČR, 2006.

Harna, Josef: Stranicko-politický systém v Československu v letech 1918-1938. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel, a kol.: *Politické strany. I. díl: období 1861-1938*. Brno: Doplněk, 2005.

Helešic, František: Komunističtí novináři 1921-1938 (Příspěvek k formování "revolučních elit"). In: *Politické elity v Československu 1918-1948*. Sborník. Praha: Sešity ÚSD AV ČR sv. 20., 1994.

Hrabánek, Jan: *Tiskové právo československé*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1938.

Jílek, Viktor: *Dějiny české žurnalistiky od svého počátku do r. 1945*. Studijní texty pro distanční studium. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2002.

Kárník, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918-1938)*. Praha: Nakladatelství Libri, 2002.

Klimek, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. 14 - r. 1929-1938*. Praha: Paseka, 2002.

Kohout, Martin: Recepce rakousko-uherského tiskového práva a snahy o jeho novelizaci v období tzv. první republiky. In: *Právo, časopis pro právní praxi a teorii*. Roč. II, čís. 3, 2009, s. 109-118.

Končelík, Jakub: Řízení a kontrola českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava. In: Foret, M. – Lapčík, M. – Orság, P. (ed.). *Média dnes : reflexe mediality, médií a mediálních obsahů*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, s. 295-311.

Köpplová, Barbara: Československá demokracie a německá Prager Presse. In: *Společnost v přerodu*. Sborník referátů z cyklické konference Demokracie 2000. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000.

Köpplová, Barbara: K problematice tiskových konferencí v období protektorátu. In: Gebhart, Jan – Köpplová, Barbara – Kryšpínová, Jitka, a kol.: *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Karolinum, 2010.

Kovtun, Jiří: *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918-1935*. Praha: Torst, 2005.

Kreč, Jaroslav – Malá, Irena – Štěpán, František – Vrbata, Jaroslav: Konfiskační praxe 1918-1938. In: Sborník archivních prací. Roč. 16, č. 2, 1966, s. 315-365.

Křen, Jan: *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, 2005.

Kubíček, Jaroslav a kol.: *Noviny české republiky 1919-1945. Část 2*. Brno: Sdružení knihoven ČR, 2004.

Loewenstein, Karl: Autocracy Versus Democracy in Contemporary Europe, I. In: The American Political Science Review, Vol. 29, No. 4, 1935, s. 571-593.

Marek, Pavel: Komunistická strana Československa. In: Malíř, Jiří – Marek, Pavel, a kol.: Politické strany. I. díl: období 1861-1938. Brno: Doplněk, 2005.

Masaryk, Tomáš Garrigue: Světová revoluce za války a ve válce 1914-1918. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2005.

Mitchell, Jeremy: Political Institutions and Political Stability. In: Berg-Schlosser, Dirk-Mitchell, Jeremy (eds.): Authoritarianism and Democracy in Europe, 1919-39. New York: Palgrave Macmillan, 2002.

Pasák, Tomáš: Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945. Praha: Práh, 1999.

Rupnik, Jacques: Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci. Praha: Academia, 2002.

Sekera, Martin: Etapy vývoje českých tištěných médií od 19. století do počátku 20. století. In: Sborník národního muzea v Praze. Řada C, sv. 53, č. 1-4, 2008, s. 11-18.

Sokol, Tomáš.: Tisk a právo. Praha: Orac, 2001.

Thompson, Mark R.: Building Nations and Crafting Democracies – Competing Legitimacies in Interwar Eastern Europe. In: Berg-Schlosser, Dirk-Mitchell, Jeremy (eds.): Authoritarianism and Democracy in Europe, 1919-39. New York: Palgrave Macmillan, 2002.

Zieris, K. F.: Nové základy českého periodického tisku. Praha: Orbis, 1947.

Žáček, Pavel: Tiskový pořádek před 15. březnem 1939. In: Paměť a dějiny. Roč. 2009, čís. 2, s. 5-21.

Periodika

Ghandi: Kam spějeme? In: Fašistické listy. 14. ledna 1932. Čís. 2, roč. II., s. 3.

Kučera, Josef: Zachovejte klid! In: Fašistické listy. 26. ledna 1933. Čís. 8, roč. III., s. 1.

Internetové zdroje

Kučera, Vladimír: Škrt, škrt, škrt? Cenzura!. *Česká televize* [on-line]. 14. 2. 2008. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-ct24/osobnosti-na-ct24/5749-skrt-skrt-skrt-cenzura/> [cit. 23. 7. 2012].

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. *Poslanecká sněmovna
Parlamentu České republiky* [on-line]. Dostupné z <http://psp.cz/eknih/index.htm> [cit.
23. 7. 2012].